

Etxarri-Aranazko dotrina. Sakana ekialdearekiko alderaketa

JOSÉ LUIS ERDOZIA MAULEÓN*

1. ETXARRI ETA UHARTEKO DOTRINEI BURUZKO ZENBAIT DATU

Bonaparte Printzearen aginduz idatzitako bi dotrina hauek, XIX. mendeko 60ko hamarkadan izan ziren sortuak, eta aipatu printzearentzat oso garrantzitsuak ziren bere ikerketa dialektologikoak burutzeko, izan zitekeen itzultzaileari buruzko argibideak emateaz gain ordaintzeko prest eta guzti agertu zelarik beharrezkoa izanez gero, Uhartekoaren kasuan bederen, Bruno Etxenikeri igorritako eskutitz-zatian (Parisen, 1864ko abenduaren 31) irakur daitekeen moduan:

Je crois cependant que pour compléter ma collection il me faudrait, si c'est possible, pouvoir obtenir un catéchisme dans le basque de Huarte-Araquil, et un autre dans celui d'Araiz, ou de Larraun ou de Basaburua. Echarri-Aranaz représente assez bien le basque de la vallée d'Araquil, mais les euphones ou changements euphoniques de cette localité sont plutôt ceux de la Borunda; de sorte qu'il forme la transition du borundais à l'araquilais que je considère comme deux variétés distinctes du guipuscoan parlé dans la Navarre. A Araiz, à Larraun et dans les deux Basaburias, au contraire, ce serait encore du navarrais mêlé de guipuscoan. C'est donc en définitive les catéchismes de Huarte-Araquil et de Araiz qui manqueraient encore à ma collection. Comme il s'agit de pays compris dans la ligne vraiment basque, il pourrait bien se faire que quelque curé ou quelque maître d'école voulût bien se charger de ces traductions pour lesquelles j'irai jusqu'à cent francs si cela était nécessaire. Je laisse le pour tout entre vos mains. (J. Urquijo, 1910, 284)

* Ertaintetako irakaslea.

Azterketa hau egiteko ‘Bonaparte Ondareko Eskuizkribuak’¹ (BOE hemendik aurrera) erabili ditut, beraz, obra honetan agertzen diren bi dotrinak jarri ditut aurrez aurre.

Etxarrikoari dagokionez, bi eskuizkribu daude: bat, “Catecismo en el dialecto de Echarri-Aranaz. Traducción de D. Esteban de Zabala. Un cuaderno” izenburuarekin; eta bestea, Bruno Etxenike² Bonaparteren laguntzaileak itzulitakoa. Azken hau da osorik agertzen dena eta Bonapartek bere ikerketetarako erabili zuena, eta nik ere hauxe izango dut kontuan, Uhartekoarekin alderatzeko orduan.

Hala ere, esan behar da, Esteban Zabalarenak dituen desberdintasun guztiak, ohartxoan bidez jasoak daudela ‘Etxarri-Aranatzeko dotrina’ren 1993ko edizio honetan. Eskuizkribu hau, 1864an egin zuen Etxenikek, edo hobeto esanda, Bonapartek urte honetan jaso zuen, Etxenikeri aipatu urteko azaroaren 7an, Londonetik bidalitako eskutitzan hala esaten baitu:

*Mon cher Monsieur Echenique,
J’ai reçu les traductions d’Urdiaín et d’Echarri-Aranaz. Elles m’ont fait le plus grand plaisir, car le travail ne peut pas être mieux fait, surtout celui d’Urdiaín. (J. Urquijo, 1910, 279)*

Edonola ere, artikulua honen bukaeran ikusiko dugun moduan, ez du dotrina honek Etxarriko hizkera inondik inora islatzen, eta hauxe bera esan du K. Zuazo ikertzaileak:

Txukun eta aratz daude, egon, bi kristau-ikasbideok (Etxarri eta Urdiaingoaz ari da), baina ez dute inondik inora islatzen herri bi horietako hizkera. Aitzitik, gipuzkerara hurbiltzen ahalegindu zirela itzultzaileak –edo moldatzaileak– ematen du, Bonaparteren asmo eta helburuei batere jaramonik egin gabe (‘Burundako hizkera’, ASJU, 1995, 358).

Uhartekoaren kasuan, eskuizkribu bakarra da, eta 28 orrialdez osaturik dago. Ez dakigu nork itzuli zuen, baina irakurri besterik ez da egin behar garbi ikusteko ondo ezagutzen zuela bertako hizkera (... *il pourrait bien se faire que quelque curé ou quelque maître d’école voulût bien se charger de ces traductions*, hauxe da Bonapartek berak 1864ko abenduaren 31ko eskutitzean Etxenikeri esaten ziona). Ez dakigu zehatz-mehatz noiz egin zen itzulpena, baina badakigu 1865eko urtarrila eta hurrengo urteko apirilaren artean izan zela, berriro ere Etxenikeri igorritako eskutitzak irakurriz uler daitekeen bezala. 1865eko urtarrilaren 18koan, esaten du Araitz, Uharte, Zaraitzu eta Erronkariko dotrinak soilik falta zaizkiola nafar bilduma osatzeko, eta 1866ko apirilaren 12koan, berriz, dagoeneko eskuan ditu, bi lehenengoak behinik behin, baina ez daki ziur Araitz eta Arakilgo zein herritakoak diren, hots, gure kasuan, Uharte-Arakilgoa bertakoa den ala ez:

¹ Deustuko Unibertsitatea, 1993 (2957-2993 Etxarri-Aranatzeko dotrina); 1995, (601-633 Uharteko dotrina).

² Horrela diote BOE-n (1993, 2957): *Beste eskuizkribua, 207 zenbakia duena aipaturiko katalogoan, alegia, eta Urdiaingo dotrina esku berak idatziak dira, Bruno Echeniquek idatziak, alegia. Letra ezezik, paperaren formatoa eta ezaugarriak ere berdinak dituzte; eta banaketa ere berdina-lehenengo orrialdetik hasi eta azken orrialderaino.*

Je désirais bien connaître le nom de la localité de la Vallée d'Araiz à laquelle appartient le catéchisme ainsi que celle de la vallée d'Huarte-Araquil. Dois-je considérer ce catéchisme comme l'expresion du basque du village même d'Huarte-Araquil, ou bien comme celle du basque d'une autre localité de cette vallée? (J. Urquijo, 1910, 294)

Uharteko bertako hizkerarenganako atxekimenduari erreparatzen badiogu, oraingo honetan bai esan daiteke ongi islatzen dela, berriro ere artikulu honen bukaerako azalpenez gain, beste bi ikertzailereren burutazioak irakur daitezkelarik jarraian:

Bestelakoa (Etxarri eta Urdiaingo dotrinekin konparatzen ari da) da Uhart-Arakilgoan azaltzen den jarrera, zuzenago islatzen da eta honetan herri horretako hizkera mintzatua (K. Zuazo, 'Burundako hizkera', ASJU, 1995, 358)
Nork idatzi zuenari buruz zera esan dezakegu, egileak Uhart-Arakilgo hizkera ederki asko ezagutzen zuela, irakurtzean baiezta daitekeenez, bertako semea izan zitekeelarik (J. M. Arakama, 'Uhart-Arakilgo dotrina', ASJU, 1994, 569)

2. ARAKILGO SERMOIAK

Jose Maria Satrustegik argitaratu ditu F.L.V.-ren azken zenbakian (81) hiru sermoi hauek, eta egilea ezezaguna bada ere Arruazun jaso dituela esaten digu eta “*ez dut uste ausardia denik testu hauek Arakilgo euskaraz idatzirik daudekela esatea*” (F.L.V. 81, 1999, 343) ondorioztatzen du aipatu sermoien berri emateko argitaraturiko artikuluaaren sarreraren azken zatian. Hiru sermoiak, alfabetoaren lehen hiru hizkien bidez agertzen dizkigu: A, ‘Sermón q. Trata del aprecio del alma’; B, ‘Sermón que trata del Dulce Nombre de Jesús’; C, ‘Sermón de la Purísima Concepción’. Eta bukaeran, sermoietan erabilitako hitzen hiztegia paratu du Arruazuko euskaltzainak.

3. ARTIKULUAAREN NONDIK NORAKOAK

Bonaparteren euskalkien sailkapenean halako garrantzia³ izan zuten bi dotrina hauek izango ditut kontuan, lehena, Etxarrikoa, aztertzeo asmoa nagusi delarik, eta azterketa hori gauzatu nahian, bestearekin, Uhartekoarekin, alderatuko dut, aurrerago esaten nuena, hots, honek ederki islatzen duela bertako hizkera (Uhartekoa bereziki, eta baita Sakana erdialdekoa ere, maila batean) frogatzeko, eta hark, aldiz, ez duela horrelakorik egiten.

Eta nahi hori betetzeko asmoarekin, horretarako, pare-parean jarriko ditut bi dotrinak, beste hainbeste zutabetan eta, erdian, Etxarrikoaren moldaketa, bertako hizkerara egokiturikoa. Moldaketa hau neuk egin da, gaur egun Etxarrin entzuten den hizkera erabiliz horretarako, eta modu honetan bi kontu azpimarratu ahal izango ditut:

- Alde batetik, dotrinako hizkera eta egungo etxarrieraren arteko desberdintasuna.
- Eta bestetik, Uharteko dotrinako hizkera eta etxarrieraren arteko antza (Etxarrikoan egingo dira ohartxoak, baina ezkerraldera begiratu, ederki ikusi ahal izango dugu aipatu antza horixe).

³ Sakanako hizkerei dagokienez, zalantzarik gabe.

Bestalde, argitu behar dut ez ditudala bi dotrina osoak hemen agertuko, nahikoa iruditu baitzait, lugin moduan, bospasei orrialde baino ez azaltzea, ezaugarri aipagarrienak etengabe errepikatzen baitira bi dotrinetan zehar.

Hala ere, bukaeran, dotrina bakoitzak testu osoan zehar agertzen dituen berezitasunak aipatuko ditut, eta aipatu bospasei orrialdeetako ohartxoak, berriz, behin bakarrik azalduko ditut hitz berdinak direnean, ondorengoetan, hau da, errepikatuak diren gertaeretan, soilik hizkuntz gertaera aipatuko dudalarik.

Horrela beraz, eskuin aldeko zutabea Etxarriko dotrinaren lehen sei orrialdeak jasoko ditut, hau da, BOE-n (1993) 2959-2964 bitarteko orrialdeak, biak barne; ezker aldeko zutabea, berriz, Uhartekoaren ordaina, hots, BOE-n (1995) 602-607 bitartekoak, kasu honetan ere biak barne direlarik; eta azkenik, erdiko zutabea neronek egungo etxarriera erabiliz egindako moldaketa.

Arakilgo sermoiei dagokienez, hauen azterketa dialektologikoa egiteaz gain, Sakana erdialdeko hizkera, hego-goi-nafarrera, eta lapurterarekin alderatuko ditut, ondorio dialektologikoak atera nahian, Satrustegik berak aipaturiko nafarrera-gipuzkera arteko muga-hizkeraz at, goi-nafarreraren beraren ipar-hego mugaren zubi-lanak egiten ote zituen ikusiz.

4. DOTRINEN ALDERAKETA

UHARTEKO DOTRINA

*Gurutze Sanduberen sine-
liengati gure etsayetati libra-
gachazu gure Juane et Jan-
goycoa. Amen. Aiteren eta
Semieren eta Espiritu San-
duberen icenien. Amen.*

ETXARRIKOA MOLDATUA

Guutze santubaañ señelien-
gati guu etseyetati (*etseyen-
gandi*) libra gaitzazu guu
Jaun(e) ta Jangoikue. Aitta-
an da Semieen da Espiritu
Santubaañ izenien. Amen.

ETXARRIKO DOTRINA

*Gurutze santubaren⁴ seña-
li⁵ gatic⁶ gure etsayetatic⁷ li-
bra gaitzazu gure Jaun⁸ ta
Jangoicud⁹. Aitaren¹⁰ eta Se-
miaren¹¹ eta Espiritu Santu-
baren¹² icenian¹³. Amen.*

⁴ Bokal berdín zein desberdinen arteko dardarkari xamurraren erorketa ez da gauzatu, ez hitz honetan, ez aurrekoan.

⁵ /i/ bokalak eragindako asimilazioa falta zaio bi aldiz: sabaiko sudurkariaren ondoren eta hitz bukaerako disimilazioaren (-ea > -ie) ondorengoa, *señeliengati*. Uhartekoan, aldiz, bai eman da aipatu asimilazio aurrerakaria.

⁶ Motibatiboan, Etxarri eta Sakana erdialdeko hizkeran, bukaerako belare herskari ahoskabearen galera gertatzen da, *señeliengati*. Ikusten denez, Uhartekoan ere, horrela gertatzen da.

⁷ Ablatiboan ere galdu egiten da bukaerako -k, oraingoan ere Sakana erdialde guztian, eta asimilazio atzerakaria (*ai* > *ei*) gauzatu gabe agertzen du, *etseye* da, beraz, etxarriaren. Uhartekoan, ez da gauzatu asimilazio atzerakaria, baina bai bukaerako belare herskari ahoskabearen galera.

⁸ -a > -e / i, uC_. Asimilazio aurrerakariaren kasuan gaude berriro, baina kasu honetan kontsonantez bukatutako lexemekin. Azken silabako bokala goikoa denean, morfema mugatzaileko bokala itxi egiten da (*jaun* + -a > *jaune*, *egur* + -a > *egurre*) Sakana erdialde osoan mugatzaile pluralaren morfema eransten zaionean (*lapurrek*, *aitzurrek*), eta Etxarri, Lizarraga, Lakuntza eta Uhartin mugatzaile singularren morfemaren kasuan ere bai (*lapurre*, *jaune* aipatu lau herri hauetan, eta *lapurra*, *jauna* Dorrau, Unanu, Arbizu eta Arruazun). Uharteko dotrinan *Juane* agertzen da (akats baten ondorioa izango da ziurrenik gorantzko diptongoa beheruntzkoa bihurtzearena), eta ikusten denez asimilaturik dago azken bokala.

⁹ -oa > ue bihurtzen da Etxarri, salbuespenik gabe: *Jangoikue*.

¹⁰ Bokal arteko dardarkari xamurraren galera, V₁ V₂ > V₁ V₁ eta hortzetako herskari gorraen bus-tidura beharko lituzke: *aittaan*.

¹¹ Dardarkariaren galera eta -ea- > -ie. Uhartekoan, bigarren gertaera gutxienez ematen da.

¹² r-ren galera eta V₁ V₂ > V₁ V₁. Hala ere, bi dotrinetan agertzen da -u-ren ondorengo -b- kon-tonante epentetikoaren agerpena.

¹³ ea > ie. Uhartekoan agertzen da.

Aite gurie.

I. Aite gurie Cerubetan zaudena santifica bedi zure icena, vetor guregana zure erreñube, eguin bedi zure borondatie Ceruben becela lurrien ere. Egun iguzu guri gueren egunoroco oguiye, barca dazquiguzu guri gueren zorrac, guc gueren zordugunei barcatcen tyogun becela, ezgatchazule uci tentacion erortcera, baicic libragatchazu gaitz gucietatic. Amen.

Ave Maria.

II. Ave Marie gracias betie Juane da zurequin, bedicatube zu cera andre gucien ertien eta vedicatube da zure sabeleco frutube Jesus.

Santa Marie Jangoycoarenama zuc erreguzazu gu

Aitte gurie.

Aitte gurie zeruten zaudena, santifiketube izen dayela zuu izena, etor dayela guregana zuu erreñube, ein dayela zuu bondatie zeruben bezela lurrien dee. Eman zazu gui geen egunioko ogiye ta barka zaskizu gui geen zorrac, guk gee zordunai barkatzen doogun bezela, eta ez gaitzazula utzi tentaziyeuen eroitzen, beye libre zazu gui geitzetik.

Ave Marie.

Ave Marie grazies betie, Jaune da zuuki, beriketube zaa zu andre guzien artien ta beriketube da zuu sabeleco frutue Jesus.

Santa Marie Jangoikuenama, erreza zazu gu beka-

Aita Guria¹⁴.

Aita guria cerubetan¹⁵ zaudena, santificatuba¹⁶ izan bedi zure icena, betor guregana zure errañuba¹⁷, eguin bedi zure vorondatia¹⁸ nola ceruban¹⁹ ala lurrian²⁰. Egun iguzu guri gueren²¹ zorrac, guc gueren zor dunai barcatzen diegun²² bezala²³ eta ezgaitzazula utzi tentaciyuan²⁴ erortzen²⁵, baicic libra gaitzazu gaitzetic²⁶. Amen.

Ave Mariya²⁷.

Ave Mariya graciya²⁸ betia²⁹, Jauna da zurequin³⁰ bedicatuba³¹ zu cera³² andre guciyen³³ artian³⁴, eta bedicatuba da zure sabeleco frutuba³⁵ Jesus.

*Santa Mariya Jangoicua-
ren³⁶ ama, erregutu zazu gu*

¹⁴ Bokal asimilazioa eta bustidura: *aitte*. Uhartekoan asimilazioa ere bai.

¹⁵ Inesibo pluralean ez da /b/ kontsonante epentetikorik tartekatzen, nahiz eta *u-z* bukatu mugatutako lexema: *zeruten*. Kasu honetan bi dotrinetan egin da era okerrean.

¹⁶ Asimilazio bikoitza falta zaio: *santifiketube*.

¹⁷ Asimilazio atzerakaria eta aurrerakaria falta zaizkio: *erreñube*. Uhartekoan biak izan dira kontuan.

¹⁸ *r*-en galera, $V_1 V_1 > V_1$ eta bukaerako bokalaren itxiera: *bondatie*.

¹⁹ Asimilazioa falta da: *zeruben*. Uhartekoan ederki.

²⁰ *ea > ie*. Bai Uhartekoan.

²¹ Hitz honetan eta aurrekoan *r*-ren galera ez da gauzatu, ez batean, ez bestean.

²² *doogun* esango litzateke. *-erau-* eta ez *-i-* dugu $NN_i N_k$ erako adizkien erroa Etxarrin, eta hau-
xe izango litzateke bere bilakabidea: **derauogu > *deauogu > *deoogu > doogu*. Bukaerako *-n* hori mo-
duzko esaldiarena litzateke (*-n* bezala).

²³ Asimilazioa: *bezela*. Uhartekoan bai.

²⁴ *oa > ue*.

²⁵ Bokalen arteko dardarkariaren galera gertatzen zaio, *eroi* dugu, beraz, aditza Etxarrin, eta ho-
rrexegatik: *eroitzen*.

²⁶ Asimilazio atzerakaria falta da, eta bukaerako *k*-ren galera.

²⁷ *i-z* bukatutako lexemen modura, /y/-ren epentesia jarri zaio, eta Maria ez da *i-z* bukatzen. Uhar-
tekoan, asimilatu gabe, baina behar bezala epentesiaren arazoa.

²⁸ Aurrekoaren kasu berbera, eta gainera asimilatu gabe azken bokala. Uhartekoan behar bezala.

²⁹ *ea > ie*. Uhartekoan bai.

³⁰ Ez da *r*-ren galera, $V_1 V_2 > V_1 V_1$ eta bukaerako *n*-ren galera gauzatu: *zuuki*. Uhartekoan ere ez.

³¹ *dlr* txandaketa eta bukaerako bokalaren asimilazioa falta dira. Azken gertaera bai, gutxienez,
Uhartekoan.

³² Etxarriko forma *zaa* (< zara) dugu, beraz gipuzkeratua genuke aditz forma hau bi dotrinetan.

³³ *e-z* bukatutako hitz baten aurrean gaudenez (*guze-guzie*), *ea > ie* bilakaera behar du jaso: *guzie*.
Uhartekoan bai.

³⁴ *ea > ie*. Uhartekoan bai, *ertien*, bada ere.

³⁵ Etxarrin *frutue* esaten da, *o-z* bukatutako lexemen modura: *oa > ue*. Hala ere, *-u-z* bukatuz ge-
ro, Uhartekoan bezala beharko luke: *frutube*.

³⁶ *Jangoiko + aren > jangoikueren* (*oa > ue*) > *jangoikueen* (*r*-ren galera) > *jangoikuen* ($V_1 V_1 > V_1$)
bilakabidea du Etxarrin.

becatariongati orañ eta beti tayoongati guai ta guu il- *becatariyen gatic³⁷ orain³⁸*
gueren erioceco orduben. tzeke orduben. Amen. *eta gure eriotzeco ordu-*
Amen. *ban³⁹. Amen.*

Credoa.

Kredue.

Credud⁴⁰.

III. Nic siñestacendut Jan- Nik siñistetzen det Jangoi- *Nic siñistatzen det Jangoico*
goyco Aita guztis poderoso, ko Aitte erabat poderosue *Aita guci⁴¹ poderoso ceru-*
Ceruberen eta lurreren zerubaan da lurraan krea- *baren⁴² eta lurraren criado-*
criadorearen baiyen, arren dorien beitten, eta arren *ria, eta aren⁴³ seme bacar*
seme bacar Jesu Christo gu- seme bakarra Jesukristo *Jesucristo gure Jaunagan⁴⁴,*
re jaunaren baiyen, ceñ guu Jaunaan beitten, zein *cein, contzebitu⁴⁵ zan Espi-*
concebiyu baicen Espiritu konzebittu zan Espiritu *ritu Santubaren obras eta*
Sanduberen obras ta virtu- Santubaan obras ta birtu- *virtutes; jayo⁴⁶ zan Mariya*
tes, jaiyocen Ama Virgine- des; jeyo zan Marie Birji- *Virgiña gandic⁴⁷; padecitu*
rengandic, padecityuzuen ñangandi; padezittu zein *zuen⁴⁸ Pontzio⁴⁹ Pilatosen*
Pontcio Pilatosen podorien Ponzio Pilatosen poderien *aguintiaren⁵⁰ azpiyan⁵¹;*
azpiyen gurutzificatuzuten, azpiyen, kruzifiketube, ille *izandu zan gurutzificatu-*
illzuten, enterratu zuten, zan; jatxi zan infernuta, *ba, illa eta enterratuba⁵²;*
jaitchicen Ynfernuetara, resuzitetu zein illen arteti *jatchi zan infarnubetara⁵³,*
andic irugarren egunien irugerna egunien itzoo zan *resucitatu⁵⁴ zan illen arte-*
erresucitatu illen arteti, zerutaa, an doo jarriik Jan- *tic⁵⁵ irugarren⁵⁶ egunian*
igancen Ceruetara, an dago goiko Aitte erabat poder- *igo⁵⁷ zan cerubetara, an da-*
jarriric bere Aita guztis po- suen eskubiko aldien, andi *go jarriric⁵⁸ Jangoico Aita*
derosoaren escubietaco al- *guciz poderosuaren alde es-*

³⁷ Bukaerako *-k* eta *r*-ren galerak eta plural hurbilaren erabilera falta zaizkio aldaera honi. Uhar-
tekoan ederki jasoa dago.

³⁸ *-oa-* bokalen arteko kontsonante erorkorrek sortutako bilakabidea dugu Etxarrin hasierako *g*-
erabiltzearena, *guai*, eta horretaz gain, bukaerako **-ani > -ai* bilakabidea.

³⁹ Asimilazioa falta da. Uhartekoan bai izan dute kontuan.

⁴⁰ *oa > ue*. Uhartekoan ere ez.

⁴¹ Ez da erabiltzen partikula hau, erabat baizik, eta erabiltzekotan, bukaeran *-s* eramango luke,
Uhartekoan bezala.

⁴² *r*-ren galera eta $V_1 V_2 > V_1 V_1$ falta zaio hurrengoan bezala: *zerubaan, lurraan...*

⁴³ Etxarrin eta esparru osoan, *arren/arrilarrek...* dira erakusleen hirugarren graduko formak. On-
gi berriro Uhartekoan.

⁴⁴ *-(r)en beitten* (-ren baitan) da norengan kasuaren morfemaren ordeztu erabiltzen dena, eta Uhar-
tekoan horrela jarri dute.

⁴⁵ *l, n, r* ondoren txistukari igurzkariak erabiltzen dira Sakana erdialde osoan: *konzebittu*. Uhar-
tekoan horrela egin dute.

⁴⁶ Asimilazio atzerakaria egiten da Etxarrin: *jeyo*.

⁴⁷ Bukaerako *-k* galtzen du eta ablatiboaren morfema erantsirik doa.

⁴⁸ Aditz nagusiak bustidura darama, eta laguntzailearen forma zein da, ondorengoa delarik bere
bilakabidea: **zeuen > zeen* (-eu- izango litzateke NN_k erako aditz laguntzailearen erroa).

⁴⁹ *l, n, r* ondoren txistukari igurzkariak erabiltzen dira.

⁵⁰ *ea > ie* berriro: *agintien* (< **agintieen* < **agintieren* < *agintearen*), *poderien* (< **poderieen* < **po-*
derieren < *poderearen*).

⁵¹ Asimilazio aurrerakaria, hurrengo hitzean bezala.

⁵² Azken hiru hitzak asimilazioa gauzatu gabe ageri dira, eta lehenak ez du bokal epentesirik be-
har: *kruzifiketube*.

⁵³ Adlatiboaren pluralean ez da */b/* kontsonante epentetikorik sartzen.

⁵⁴ Asimilazio aurrerakaria falta da.

⁵⁵ Bukaerako *-k* kontsonantearen galera, Uhartekoan egin den moduan.

⁵⁶ Forma sinkopatua erabiltzen da Sakana erdialdeko esparru osoan.

⁵⁷ *Itzo(o)* erabiltzen da esparru osoan.

⁵⁸ Bokak berdinaren arteko dardarkariaren galera falta zaio: *jarriik*.

dien, andic etorco dela viciyec eta illec juzgacera. Nic ala siñestacendut Espiritu Sanduberen baityen, Eliza Ama Santa Catolicuan, Sanduben Comunioan, becatuben barcacioan, araguiyaren erresurrecion eta vicitce seculecuan. Amen.

Salbe.

IV. Jangoycuac salbacechale Erreñe, misericordieren Ama, vicice, dulzure eta esperanza gurie, Jangoycoac salbacechala, zure deyes gaude Ebaren ume desterratu-bec, zuregana gaude suspirios, sentimentus eta negarres, negarres-co balle onetan; hea bada gure Abogada, izulichazu gure gana zure vegui misericordioso oyec, eta destierro onetatic guacen orduben eracusizaguzu zure sabeleco frutu bedicatube Jesus; O Clementissima! O Piadosa! O dulce Virgine Marie! Erregutuza-zu guregati, Jaungoycoa-ren Ama Santa, merecidezagun erdeistie Jesuchristoren ofrecimen- tubec. Amen.

etorkua biziyeek ta illek juzgetzia. Nik ala siñistetzen det Espiritu Santubanan beitten, bekatuben bar-kazyuen, aragiyaan resurreziyuen, eta bizitze seku-lekuen.

Salbie.

Jangoikuek salba zaitzala, erreñe, misericordian ama, bizitze, dulzure ta esperanza gurie. Jangoikuek salba zaitzala, zui otseñes gaude Ebaan ume desterratubek; zugana suspiros, sentimentus ta negarres, negarraan balliontan; iye baa, guu Abogada, buelta zaskizu gugana zuu begi misericordiosuoik, eta destierruontati atiatzen gaanien yakus zazu gui Jesus zuu sabeleko frutu bedekatube. O klementissima! O piadosa! O Marie Birjiñe dulzie! Erreza zazu gugati Jangoikuen ama santa, Jesukristoon promesak lortzie meezi ziaun

cuitic⁵⁹, andic etorriko⁶⁰ da viciyac eta illac juzgatzerat⁶¹. Nic ala siñistatzen det Espiritu Santubagan, becatuben barcaciya⁶², araguiyaren resurreciya⁶³, eta vicitza seculacuan. Amen.

Salvia.

Jangoicuac salva zaitzala, erreguiña, misericordiyaren ama, vicitza, dulzura ta gure esperantza. Jangoicuac salva zaitzala, zure dayez⁶³ gaude Evaren hume desterratubac; zure gana suspiroz, sentimentuz, eta negarres negarrezco valle onetan⁶⁴; ea bada, gure Abogada, itzuli detchazu gure gana zure begui misericordiezco oyec⁶⁵, eta destierro onetatic⁶⁶ ateratzen gueranian⁶⁷ eracutsi⁶⁸ eguguzu Jesus zure sabeleco frutu bedicatuba. O clementissima! O piadosa! O dulce Virgine Mariya! Erregutu zazu gure gatic Jangoicuaren ama santa mereci dezagun erdeistid⁶⁹ Jesucristoren promesac. Amen.

V. Jangoycoaren legueco mandamentu sandubac di-

Jangoikuen legeko mandamentubek die amar.

Jangoicuaren legueco mandamentubac dira⁷⁰ amar.

⁵⁹ Posposizioa atzean beti: *eskubi(ko) aldien*.

⁶⁰ Partizipioetako *-i* bokalaren sinkopa falta zaio, ez ordea Uhartekoari: *etorco*.

⁶¹ *-t(z)era > t(z)ia* bihurtzen da Sakana erdialdean: *juzgetzia, eittia* (egitera), *jatia* (jatera), ... Era berean, adlatibo singularreko morfema kontsonantez edo *-e-z* bukatuturiko lexemei eransterakoan: *lurria* (lurrera), *etxia* (etxera), *balkonia* (balkonera), *lezia* (leizera)...

⁶² *oa > ue*.

⁶³ Instrumentalean *-s*, hurrengo lerrotan bezala. Nola nahi ere, ez da esparru osoan *dei(tu)* erabiltzen, *otsein* (hots egin) baizik.

⁶⁴ Erakusleak mugatzaile moduan burutzen dira sandhi-etan: *balliontan*.

⁶⁵ Aurrekoan bezala.

⁶⁶ Berdin.

⁶⁷ Forma gipuzkeratua agertzen zaigu, Etxarrin *gaanien* (garenean).

⁶⁸ *e-* eta kontsonante erorkorraz hasten diren hitzen burutzapena egin behar da: *yakusi, yaman* (eraman), *yaniaun* (herenegun), *yosi* (erosi), *yon* (egon)...

⁶⁹ Ez da esparru osoan *erdietsi* aditza erabiltzen, *lortu* edo *konsegittu* baizik.

⁷⁰ Aditz forma hau ere asimilaturik eta dardarkaririk gabe agertzen da Etxarri, Lizarraga, La-kuntza eta Uharten.

<i>re amar. Lenbico irurec Jaungoaren onrrari pertene- necicen daizquionac, beste sazpiec progimoaren probe- chubari.</i>	Lenbiziko irurek pertene- zitzen dazkiyo Jangoikuen onrai, ta beste zazpiyek projimuen probetxubai.	<i>Lembicico irurac pertene- cizen daizquiyo⁷¹ Jangoi- cuaren honrari, ta beste zazpiyac progimuaren pro- vetchubari.</i>
<i>Lendaiscua, Jaungoycoa amacie gaucen gucién gaiñen. Bigarrna juramentu ba- nuan ez eguityie.</i>	Lenbizikue, jangoikue nei izetie gauze guzien geiñen. Bigerna, juramentube al- perrik ez eittie.	<i>Lembicua, Jangoicua ama- tzia gauza guciyen gañan⁷². Bigarrna⁷³, juramentu al- ferric⁷⁴ ez eguitia.</i>
<i>Yrugarrna, jai egunec santi- fiquetzie</i>	Irugerna, jei egunek santi- fiketzie.	<i>Irugarrena, jai⁷⁵ egunac santificatzia⁷⁶.</i>
<i>Lagurrne, guratsuac eta za- rragocuac onrratzie.</i>	Laugerna, aitte ta ama on- ratzie.	<i>Laugarrena, aita ta ama honratzia.</i>
<i>Bosgarrna, iñor ez iltzie.</i>	Bosgerna, iyore ez iltzie.	<i>Bostgarrena, iñor⁷⁷ ez iltzia.</i>
<i>Seigarrna, lujurico becatu- ric ez eguityie.</i>	Seigerna, lujurico beka- tuik ez eittie.	<i>Seigarrena, lujuriyaco beca- turic ez eguitia.</i>
<i>Zazpigarna, ez ebastie.</i>	Zazpigarna, ez ostutzie.	<i>Zazpigarrna, ez ostutzia⁷⁸.</i>
<i>Zorcigarrna, falso testimo- nioric ez goratzie et ez gue- zurric esatie.</i>	Zortzigarna, falso testimo- nioik ez jasotzie ta gezu- rrik ez esatie.	<i>Zortzigarrna, testimoniyo falsoric ez jasotzia, eta gue- zurric ez esatia.</i>
<i>Bedracigarna, vesteren vici- quideric ez deseiyecie.</i>	Bedratzigarna, projimuen andreik ez deseyetzie.	<i>Bederatzigarrena, progimua- ren emazteric ez deseatzia.</i>
<i>Amargarrna, Jangoycoa ematain yuen ones eta on- dasunez contentacie.</i>	Amargerna, besten gau- zaik ez deseyetzie.	<i>Amargarrena⁷⁹, bestén gau- zatic ez deseatzia.</i>
<i>Amar mandamentu sandu- boc encerracendire vietara: serbicetie eta amatie Jaun- goycoa gaucen gucién gaiñen, eta progimua gueren buru- be becela.</i>	Amar mandamentuboik biten enzerratzen die, Jan- goikue gauze guzien gei- ñen serbittu ta nei izetie, eta projimue geen buube bezela.	<i>Amar mandamentu auec entzerratzen⁸⁰ dira bitan, servitzian eta amatzian Jangoicua gauza guciyen gañan, eta progimua gue- ren buruba bezala.</i>
<i>VI. Artículo fedescuac.</i>	Fedeko artikuluek hama- lau die.	<i>Artículo fedescuac dira ha- malau.</i>
<i>Artículo fedescuac dire ha- malau.</i>		
<i>Lendabico zazpiec dibini- da-diari perteneccicen daiz- quionac, beste zazpiec Je-</i>	Lenbiziko zazpiyek perte- nezitzen dazkiyo dibinide- diei, eta beste zazpiyek guu	<i>Lembicico zazpiyac perte- neci-tzen daizquiyo divini- dadiari, eta beste zazpiyac</i>

⁷¹ Oraingoan, bi dotrinen kasuan ongi erabilia NN₁ erako aditz laguntzailearen erroa, -ki-: *daz-kiyo* (zaizkio), *dakit* (zait)...

⁷² Asimilazio atzerakaria.

⁷³ Forma sinkopatua behar da, hurrengo ordinaletan bezala.

⁷⁴ *f/p* txandaketen arteko *p*-ren aldeko suertatzen diren gutxietako bat Etxarriko hizkeran.

⁷⁵ Asimilazio atzerakaria.

⁷⁶ Uhartekoan berriro, ongi daude jasoak bi asimilazioak.

⁷⁷ Etxarrin erabiltzen den forma *iyor(e)* (inor (ere))da.

⁷⁸ *Ostu* da esparru osoan erabiltzen den aditza, eta ez *ebatsi* Uharteko dotrinen agertzen den mo-
duan.

⁷⁹ Ikusten denez, desberdinak dira oso dotrina bateko eta besteko burutzapenak. Hala ere, orain-
goan berriro, Uhartekoan bertako hizkera ederki gordetu da: sinkopa, asimilazioa, aditz forma...

⁸⁰ *l, n, r* ondoren txistukari igurzkariak erabiltzen dira.

<i>suchristoren umanidade sandubari perteneci-cen daizquionac.</i>	Jaune Jesukristo Jangoiko eta gizon egiyeskuen umanidede santu-bai Dibinidediei pertenezi-tzen dazkiyonak oik die..	<i>gure Jaun Jesucristo Jangoi-co ta guizon eguiyazcuaren humanidade santubari. Divinidadadiari pertenecitzen daizquiyonac dira auec.</i>
<i>Lendaiscua da siñestacie Jaugoycoa dela guztis poderosua.</i>	Lenbizikue, siñistetzie Jangoi-ko erabat poderoso bakar batien.	<i>Lembicicua⁸¹, siñistatzia Jangoico guciz poderoso baccar batian.</i>
<i>Bigarrna da siñestacie Jaungoycoa dela Aita.</i>	Bigerna, siñistetzie Aitte dala.	<i>Bigarrena, siñistatzia dala Aita.</i>
<i>Yrugarrna da siñestacie Jaungoycoa dela Semie.</i>	Irugerna, siñistetzie Semie dala.	<i>Irugarrena, siñistatzia dala Semia.</i>
<i>Laugarrna da siñestacie Jaungoycoa dela Espiritu Sandube.</i>	Laugerna, siñistetzie Espiritu Santube dala.	<i>Laugarrena, siñistatzia dala Espiritu Santuba.</i>
<i>Bosgarna da siñestacie Jaungoycoa dela Criadorie.</i>	Bosgerna, siñistetzie kreadorie dala.	<i>Bostgarrena, siñistatzia dala Criadoria.</i>
<i>Seigarrna da siñestacie Jaungoycoa dela Salbadorie.</i>	Seigerna, siñistetzie Salbadorie dala.	<i>Seigarrena, siñistatzia dala Salvadora.</i>
<i>Zazpigarna da siñestacie Jaungoy-coa dela Glorifikadorie.</i>	Zazpigerna, siñistetzie Glorifikadorie dala.	<i>Zazpigarrena, siñistatzia dala Glorifikadora.</i>
<i>Umanidade Sanduberenac dire auec</i>	Umanidede santubai pertenezitzen dazkiyonak die oik.	<i>Humanidade santubari pertenecitzen daizquiyonac dira auec.</i>
<i>Lendaiscua, da siñestacie Jesuchris-to gure Jaune guizona den partetic concebiyube hicendu ceta Espiritu Sanduberen obras eta virtutes.</i>	Lenbizikue, siñistetzie Jesukristo guu Jaune gizona dan aldeti konzebittube izendu zala Espiritu Santubaan obras ta birtudes.	<i>Lembicicua, siñistatzia Jesucristo gure Jauna guizona dan partetic contzebitu zala⁸² Espiritu Santubaren obras eta virtutes.</i>
<i>Vigarrna, da sinestacie jayo ceta Virgiñe Mariierengandi gueldicen ceta Virgiñe jayo baño len, jayocien eta jaiyo esquero.</i>	Bigerna, siñistetzie jeyo zala Santa Marie Birjiña-angandi, andriau birjiñe zala Kristo jeyo beño len, jeyotzien da jeyo eskios.	<i>Bigarrena, siñistatzia jayo zala Santa Mariya Virgiña gandic, señoora au zala virgiña Cristo jayo baño⁸³ len, jayotzian eta⁸⁴ jayoes queros⁸⁵.</i>
<i>Yrugarna, da siñestacie errecibiyu zuela eriyioce eta pasioa gu eta mundu gucie salbaciegiati.</i>	Irugerna, siñistetzie rezi-bittu zittubela eriyotza ta pasiye gu bekatayok salbatzietis.	<i>Irugarrena, siñistatzia recibitu cituala⁸⁶ eriotza ta pasiyya gu becatariyac salvatzia gatic.</i>

⁸¹ Uhartekoan agertzen den forma, *lendaiscua*, Etxarrin ere entzun daiteke, zertxobait aldaturik: *lendazikue*.

⁸² Uhartekoan agertzen den era pasiboa egokiagoa izango genuke horrelako itzulpenetarako. Eta era pasibo horretan, partizipio analogiko bat agertzen da, *hicendu* (izan + -du), oso gertaera erabilia Sakana erdialdean: *izendu*, *ibildu* (ibil(i) + -du), *yondu* (egon + -du), *jakindu*...

⁸³ Asimilazio atzerakaria: *beño*.

⁸⁴ Juntagailu kopulatiboa sudurkariaren ondoren doanean Etxarrin, normalean, *da* izaten da.

⁸⁵ Denborazko esaldiak eraikitzeo Sakana erdialdean erabiltzen den era bat: *partiz*. + *eskios* (-ez gero).

⁸⁶ *u* bokalaren ondorengo kontsonante epentetikoa, hortzetako herskari ahoskabearen sabaikaripena eta asimilazioa falta zaizkio. Ondorengo formak erabiltzen dira Sakana erdialdean: *zittuben/zittuben/zittuen* (zituén). Uharteko dotrinan ere horrela agertzen da hogei eta hogeitabi lero beherago: *ciyuben*, *eciyuben*.

Laugarna, da siñestacie chaichi cela Ynfarnuetara, arren etorriera sanduberen espera zauden anima justuac libratu eta consolacera. Bosgarrna, da siñestacie erresucita-tu cela illen ertetic irugarren egunien.

Seigarna, da siñestacie iyen cela Cerure eta an dagola jarriric Jaungoyco Aita guztis poderosoaren escubietaco aldien.

Zazpigarna, da siñestacie andi etorco dela viciyec eta illec juzguecera, auda onai emanen dio vere glorie cergati guardatu ciyuben arren mandamentubec, eta gaiztoai seculaco pena, cergati guardatu eciyuben.

Cristau dotriñeren declaracioa galdetcen eta errespondacen dela.

Galdetcen dut, cristaube zara?

Errespondacen dut. Bai, Jaune, Jaungoycoaren gracias. G. Cristauberen icenori nundi duzu?

E. Jesucristo gure Jauneren gandi.

G. Cer esanai du Cristaubec?

E. Cristoren guizona.

G. Cer entendacen duzu Cristoren guizonas?

E. Cristoren fedie confescen duenac, cein errecibiyu bazuen bautismo sanduben

Laugerna, siñistetzie jatxi zala infarnutaa, ta arren etorrera santubaan espia zeen anime justuek libretu zittubela.

Bosgernna, siñistetzie resucitatu zala illen arteti irugerna egunien.

Seigerna, siñistetzie itzoo zala zerutaa, eta jarriik doola Jangoiko Aitte erabat poderosuen eskubiteko aldien.

Zazpigerna, siñistetzie etorkuala biziyeck eta illec juzgetzia, au da, onai glorie ematia zengati arren mandamentubek gordetu zittuben, ta geiztuei seculaco penak zengati ezittuben gordetu.

Kristaubaan dotriñaan deklaraziyue galdein da yaantzuten dala.

Galdeitten det. Kristaube zaa?

Yaantzuten det. Bei jauna, Jangoikuen grazies.

G. Kristaubaan izenoi nundi izendu ziñuben?

E. Kristo guu Jaunaangan-di.

G. Ze esan nei dau kristaubek?

E. Kristoon gizona.

G. Ze entenditzen dezu Kristoon gizonetako?

E. Kristoon fedie deen gizona, bateyetzekuen rezibittu zeena, eta arren ser-

Laugarrena, siñistatzia jatxi zala infarnubetara, eta arren etorrera santubaren espera zauden⁸⁷ anima justuac libratu cituala.

Bostgarrena, siñistatzia resucitatu zala illen artetic irugarren egunian.

Seigarrena, siñiztatzia igo zala cerubetara, eta dago jarriric Jangoico Aita guciz poderosuaren alde escuitic.

Zazpigarrena, siñistatzia etorrigo dala viciyac eta illac juzgatzera, au da, onai ematera gloriya ceren⁸⁸ arren mandamentubac gorde cituan, eta gaiztuai seculaco penac cerde etzittuen.

Cristau dotrinaren declaracijua galdetzen eta erantzuten dala.

Galdetzen det. Cristaua cerra?

Erantzuten det. Bai jauna Jangoicuaren gracias.

G. Cristauaren icen ori noren gandi izan cenduen⁸⁹?

E. Cristo gure⁹⁰ Jaunaren gandi.

G. Cer esan nai⁹¹ du⁹² Cristauac?

E. Cristoren guizona.

G. Cer entenditzen dezu Cristoren guizona gatie⁹³?

E. Cristoren fedia duen guizoana, cein recibitu zuen batayatzian, eta da-

⁸⁷ zeen da Etxarrin 'egon' aditzaren pluraleko hirugarren partsonaren forma, eta *zoon* singularrekoarena, hauxek izan daitezkeelarik forma hauen bilakabideak: *zegon > zeon > zoon singularrekoa, eta *zegoden > *zeoden > *zooden > *zoden > *zoen > zeen.

⁸⁸ Ez da erabiltzen kausazko partikula hau ez Etxarrin, ez Sakana erdialde osoan, *zeengati* (zerengatik) baizik, Uhartekoan ikus daitekeen moduan.

⁸⁹ -i-dun formak erabiltzen dira Etxarrin lehen aldian NN_K erako adizki laguntzaileetan: *giñuben* (genuen), *ziñuben* (zenuen), *ziñubien* (zenuten).

⁹⁰ Bokal arteko dardarkariaren galera eta V₁V₂ > V₁V₁ da honen bilakabidea.

⁹¹ Asimilazio atzerakaria.

⁹² *au/leu* da NN_K erako laguntzailearen erroa.

⁹³ Prolatiboa erabili beharko litzateke kasu honetan, eta Sakana erdialde osoan -*tako*, eta ez -*tzat*, da bere morfema.

<i>eta dago obliqueturic vere serbicio sandure.</i>	bizio santuee ofrezittuik doona.	<i>gon⁹⁴ ofrecituric aren servi- ciyo santura.</i>
<i>G. Ceñ da Cristauberen si- ñelie?</i>	<i>G. Zein da kristaubaan se- ñelie?</i>	<i>G. Cein da cristauaren se- ñalia?</i>
<i>E. Guruce sandube.</i>	<i>E. Guutze santube.</i>	<i>E. Gurutze santuba.</i>
<i>G. Cergati?</i>	<i>G. Zengati?</i>	<i>G. Cergatic?</i>
<i>E. Cergati den Cristo Cru- cifiquetuberen figure, ceñe- tan erredimiyyu baizuen mundube.</i>	<i>E. Zengati dan Kristo kruzifiketubaan figure, guutzien redimittu bei- zuugun.</i>	<i>E. Cergatic dan Cristo gu- rutzificatubaren figura, ba- da⁹⁵ gurutzian redimitu guinducen.</i>
<i>G. Cenbat modus eguiyen du Cristaubece siñeliori?</i>	<i>G. Zenbat moduten eitten dau kristaubece señeliori?</i>	<i>G. Cembat modutan egui- ten⁹⁶ du cristauac senale ori?</i>
<i>E. Bietara.</i>	<i>E. Biten.</i>	<i>E. Bitan.</i>
<i>G. Ceñ dire?</i>	<i>G. Zein die?</i>	<i>G. Cein dira?</i>
<i>E. Ciñetcie eta santiguacie.</i>	<i>E. Siñetzie ta santiguatie.</i>	<i>E. Ciñatzia ta santiguatzia.</i>
<i>G. Cer da ciñecie?</i>	<i>G. Ze gauze da siñetzie?</i>	<i>G. Cer gauza da ciñatzia?</i>
<i>E. Escubico viez aundiyere- qui iru guruce eguiyie, len- daiscoa becosquiyen, bigar- na aguan, irugarna pecho- an mincen garela Jaungoyco gure Jaunerequin.</i>	<i>E. Iru guutze eittie eskubi- ko eskuko lenbiziko bie- tzaaki, lebizikue kopetan, bigarna aguen, irugarna petxuen, Jangoiko guu Jaunaaki itzeitten diaula.</i>	<i>E. Eguitia iru gurutze escui- co⁹⁷ escuco lembicico biatza- requi, lembicicua becosqui- yan⁹⁸, bigarrena aoan⁹⁹, iru- garrena bularretan, itz egui- ten degula¹⁰⁰ Jangoiko gure Jaunarequi.</i>
<i>G. Ya nola iyen duzun?</i>	<i>G. Iye nola eitten dezun?</i>	<i>G. Ya nola eguiten¹⁰¹ dezun?</i>
<i>E. Guruce sanduberen sine- lie gati + gure etsaietati li- bra gachazu gure Jaune eta Jaungoycoa.</i>	<i>E. Guutze santubaan se- ñeliengati guu etsaiyen- gandi libra gaitzazu guu Jaun da Jangoikue.</i>	<i>E. Gurutze santubaren se- ñalia gatic gure etsaietati li- bra gaitzazu gure Jauna ta Jangoicua.</i>
<i>G. Cergati ciñecen zara be- cosqui-yen?</i>	<i>G. Zengati siñetzen zaa kopetan?</i>	<i>G. Cergatic ciñatzen cera becosquiyen?</i>
<i>E. Libraciegati Jaungoycoac pensa-mentu gaiztotati.</i>	<i>E. Jangoikuek pensamen- tu geistotati libretzietis.</i>	<i>E. Libratzia gatic¹⁰² Jangoi- cuac pensamentu gaiztotatic.</i>
<i>G. Cergati aguan?</i>	<i>G. Zengati aguen?</i>	<i>G. Cergatic aoan?</i>
<i>E. Libraciegatic Jaungoy- cuac itz gaizto guzietatic.</i>	<i>E. Jangoikuek itz geiztota- ti libretzietis.</i>	<i>E. Libratzia gatic Jangoi- cuac itz gaiztotatic.</i>
<i>G. Cergati pechoan?</i>	<i>G. Zengati petxuen?</i>	<i>G. Cergatic bularretan¹⁰³?</i>
<i>E. Libraciegati Jaungoycuac obra eta deseo gaiztotati.</i>	<i>E. Jangoikuek obra ta de- seyu geiztotati libretzietis.</i>	<i>E. Libratzia gatic Jangoicua obra ta deseyu gaiztotatic.</i>

⁹⁴ 'Egon' aditzaren hirugarren pertsona singularra *doo* da Etxarrin: *dago* > **dao* > *doo*. Bukaera-ko -n hori erlatiboaren marka da.

⁹⁵ Kausazko partikula nagusiak ditugu Sakana erdialdean *bait*-eta *eta*, ez hemen agertzen den *ba-da*.

⁹⁶ Bokar arteko belare herskari ahosunaren galera eta hortzetako herskari ahoskabearen sabaika-ripena gertatzen da etxarrian. Uhartekoan gutxienez bigarren gertaera izan dute kontuan: *eguiyen* (egitten).

⁹⁷ *Eskubi* eta ez *eskuin* erabiltzen da esparru osoan, Uharteko bertsioan ere hala ikus daitekeela-rik: *ezcubico viez* ...

⁹⁸ Ez da *beko(s)ki* hitza Sakana erdialde osoan erabiltzen, *kopeta* baizik.

⁹⁹ Garai bateko asperenketaren testigantza daukagu hitz honetan, *ago* (aho). Ikusten denez, ger-taera haxe ederki izan du kontuan Uharteko dotrinaren itzultzaileak.

¹⁰⁰ Forma gipuzkeratua hau ere, Etxarrin *diaula* < *diagu(la)* ?

¹⁰¹ Bokar arteko herskariaren galera eta hortzetakoaren bustidura falta zaizkio.

¹⁰² -t(z)iet(i)s morfema erabiltzen da Etxarrin eta Sakana erdialdean, kausazko esaldietan.

¹⁰³ Ez da *bular* hitza erabiltzen esparru osoan, *petxue*, -a baizik.

G. *Cer da Santiguacie?*

E. *Escubico bi biecequin gurucebat eguiyie, becosquiti asi eta pecho-raño, eta ezquerreco sorbalдати es-cubicoraño nombracen dugule Trintate santisimua.*

G. *Ya nola iyen duzun?*

E. *Aiteren eta Semieren, eta Espiritu Sanduberen ice-nien Amen.*

G. *Noiz eguin biau zu sine-liori?*

E. *Asten garenien obra onen bat eguiyen edo arqui-cen naicenien necesidad, tentacio edo peligroren batien, principalmente ogaceti gequitien, etchetic ateracien, Elicen sarcien gatien edatien edo lo eguiteracuan.*

G. *Cergati ombeste aldis?*

E. *Cergati gure enemiguac perseguicen gaiyuen dembo-ra eta lecu gucietan.*

G. *Cer enemigo dire oyec?*
E. *Mundube, demoniua eta araguiye.*

G. *Esan zazu, badu guruciec virtuterie etsaiyauen contra?*

E. *Bai, Jauna.*

G. *Nundi du guruciec virtuteau?*

E. *Cergati Jesu Cristo gure Jaunec vere eriyoce santube-requin etsaiye gurucien garaiyu zuen.*

G. *Guruce Sandube adora-cen duzunien cer esataun-zu?*

G. *Zer da santiguetze?*

E. *Guutziat eittie eskubi-ko eskuko bi bietzeki, ko-petati asi ta petxuaño, ta ezkerreko bizkerreti esku-bikuaño, Trinidade santi-simuei otseitten doogula.*

G. *Iye nola eitten dezun?*

E. *Aittaa, da Semieen, da Espiritu Santubaan ize-nien. Amen.*

G. *Noiz ein bieu señe-lioi?*

E. *Obra onaan bat asten dan guziten, o yooten neizenien nezesidede, tentazi-yo o peligrun betien, ge-yena guatzeti jaitzien, etxe-ti atiatzien, elizen sar-tzien, jatekuen da lo eitte-kuen.*

G. *Zengati aunbeste aldis?*

E. *Zengati guu etseyek segitzen geittuben denbo-ra ta leku guziten.*

G. *Ze etsei die oik?*

E. *Mundube, infernuko etseye ta aragiye.*

G. *Esan zazu, badau guutziek birtudeik etseyoin kontra?*

E. *Bei jauna.*

G. *Nundi dau guutziek bir-tudioi?*

E. *Zengati Jesukristok guutzien etseyoik bee eriotzaaki kaittu zittuben.*

G. *Guutze santube ado-ratzen dezunien ze esaten dezu?*

G. *Cer da santiguatzia?*

E. *Eguitia gurutze bat es-cuico escuco bi biatzaqui, becosquitic asi, ta bularre-taraño, eta ezquerreco sor-baldatic¹⁰⁴ escuicoraño, dei-tzen degula Trinitade san-tisimuari.*

G. *Ya nola eguiten dezun?*

E. *Aitaren, eta Semia-ren, eta Espiritu Santubaren ice-nian. Amen.*

G. *Noiz eguin bear¹⁰⁵ dezu seña ori?*

E. *Obra onen bat asitzen¹⁰⁶ dan guziyan, edo arquitzen naizenian necesidad, ten-taciyo edo peligroren batien, printzipalmente oatzetic¹⁰⁷ gequitzian¹⁰⁸, etche-tic ateratzian, Elizan sar-tzian, jateracuan eta lo eguiteracuan.*

G. *Cergatic orrembeste al-diz?*

E. *Cergatic gure etsayac per-seguitzen gaituen dembo-ra ta lecu gucietan.*

G. *Cer etsai dira oyec?*

E. *Munduba, demoniyua ta araguiya.*

G. *Esan zazu, badu gurutzia-c virtuterie etsai oyec ga-raitzeco¹⁰⁹?*

E. *Bai jauna.*

G. *Nundic du gurutzia-c virtute ori?*

E. *Ventzitzia gatic Cristoc gurutzian etsai oyec bere eriotzarequi.*

G. *Gurutze santuba adora-tzen dezunian cer esaten de-zu?*

¹⁰⁴ Bizkerra eta ez sorbalda erabiltzen da Sakana erdialdean.

¹⁰⁵ *b(i)er* aldaera da Etxarrikoa, eta bi burutzapen erabil daitezke kasu honetan: *ein bieu* eta *ein b(i)er dezu*.

¹⁰⁶ Ez da inoiz horrelakorik burutzen Sakana erdialdean, txistukaria + *-i-z* bukatutako partizipioei *-ten* morfema eransten zaie: *asten* (hasten), *ixten*, *yosten* (erosten), *ikusten*...

¹⁰⁷ *O-* + kontsonante erorkorra + *a* > *gua-* ematen du Sakana erdialde guztian: *guatze* (ohatze), *quartu* (ohartu), *guai* (orain).

¹⁰⁸ *-gi-*dun partizipioak: *ja(g)i*.

¹⁰⁹ Ez da *garaitu* aditza erabiltzen, horren ordez *kaittu* (kabitu) dugu, baina egokiagoa iruditzen zait Uhartekoan agertzen den azaltzeko era.

E. Adoracen zaiyut eta vediquecen zaiyut Cristo crucificatuberen figure, ceññetan erredimiyu baiciñuen mundube.

Cristau dotriñaren partiec.

Ycusi dut cristaube zarela cristauberen icenagati eta siñeliagati: esanzadazu oraiñ: cenbat gaue dago obilgaturic cristaube jaquitera uso arrazobescora aillgacen denien?

E. Lau gaue.

G. Ceññ dire?

E. Jaquiyie cer siñestatu biauñ, cer oracio eguiñ biauñ cer obratu biauñ eta cer errecibiyu biauñ.

G. Nola jaquiñen duzu cer siñestatu biauñ?

E. Jaquitierequiñ credoa eta articulo fedescoac.

G. Nola jaquiñen duzu cer oracio eguiñ beazun?

E. Jaquitierequiñ pater nostra eta beste Elizaco oracioac.

G. Nola jaquiñen duzu cer obratu dear dezun?

E. Jaquitierequiñ Jaungoicoaren legueco mandamentu sandubec, Elicecoa

E. Adoratzen zeittut ta beriketzen zeittut, Kristo, zengati zuu guutze santubaaki redimittu ziñuben mundube.

Kristaubaan dotriñaan partiek.

Ikus det kristaube zaala kristaubaan izenangati ta señeliengati; esan zazu guai, zenbat gauz doo obilgetuik kristaube jakittia arrazoisiko usue izetia allaatzen danien?

E. Lau gauz.

G. Zein die?

E. Jakittie ze siñistetu ber diaun, ze oraziyo ein ber diaun, ze obratu ber diaun ta ze rezibittu ber diaun.

G. Nola jakiñen duzu ze siñistetu ber dan?

E. Jakittieki kredue ta fedesko artikuluek.

G. Nola jakiñen duzu ze oraziyo ein ber dan?

E. Jakittieki Aitte Gurie ta Elizeko beste oraziyeuk.

G. Nola jakiñen duzu ze obratu ber dan?

E. Jakittieki Jangoikuen legek mandamentubek, Elize Ama Santaanak eta

E. Adoratzen eta bedicatzen zaitut, Cristo, cergatic zure gurutze santubarequi redimitu cinduan¹¹⁰ munduba.

Cristau dotrinaren particyua.

Ycusi¹¹¹ det cristaua cerala¹¹² cristauaren icena gatic eta señalia gatic; esan zazu orain¹¹³, cembat gauza¹¹⁴ dago¹¹⁵ obligaturic cristau jaquitera uso arrazoyescua izatera allegatzen¹¹⁶ danian?

E. Lau gauza.

G. Ceññ dira?

E. Jaquitia cer¹¹⁷ siñistatu bear¹¹⁸ duen, cer oraziyo eguiñ bear duen, cer obratu bear duen, eta cer recibitu bear duen.

G. Nola jaquiñen duzu cer siñistatu bear dan?

E. Jaquiñarequin Credua ta articulo fedescuac.

G. Nola jaquiñen duzu cer oraziyo eguiñ bear dan?

E. Jaquiñarequin¹¹⁹ aita guria, eta beste Elizaco oraziyuac.

G. Nola jaquiñen duzu cer obratu bear dan?

E. Jaquiñarequin Jangoicuaren legueco mandamentubac Eliza ama santare-

¹¹⁰ *Giñuben, ziñuben, ziñubien...* ditugu NN_k erako formak Etxarrin, asimilazio aterakaria gauzatzen delarik, eta ez inola ere, *-ind-* motatako formak.

¹¹¹ Partizipioetako *-i* bokalaren sinkopa gauzatu gabe ageri da: *ikus det, ekar det, etor neiz...* ohi-koak ditugu Sakana erdialdeko hizker(et)an.

¹¹² Berriro ere, aditz forma gipuzkeratua jarri dute. Etxarrieran, *zaa + -la > zaala* erabiltzen da.

¹¹³ Gogoratu 95. oharrean genioena, hasierako *o C a-* taldeak *gua-* ematen duela: *guai, guartu, guatze...*

¹¹⁴ *-a* organikoaren galera gertatzen da hitz honen kasuan Etxarriko hizkeran.

¹¹⁵ Bokalen arteko belare herskari ahostunaren galera eta $V_1V_2 > V_2$ burutzapena falta zaizkio: *dago > *dao > doo*.

¹¹⁶ Aurreko oharxoaren burutzapen berberak falta zaizkio: *allegatzen > *alleatzen > allaatzen*.

¹¹⁷ Galdetzailaren bukaerako dardarkaria galdu egiten da Etxarrin.

¹¹⁸ Monosilabikoa bihurtu da aditz hau etxarrieran, eta bi burutzapen edo bilakabide izan ditu: *ber*, $V_1V_2 > V_1V_1 > V_1$; eta *bier*, *ea > ie* dismilazioarena. Aditza denean, normalean, lehena erabiltzen da, eta izena edo izenondoa denean, berriz, bigarrena: *Guuki etor berko zaa!*, *Etxia fan ber gaa!*; baina baita *Zuu launtze bier dau!*; *bierrik*, *bierreskue...*

¹¹⁹ *-ttieki/-tzieki* (*-t(z)earrekin*) nominalizazioa erabiltzen da eta ez *-arekin*.

<i>eta obra misericordiescoac.</i>	miserikordiesko obrak.	<i>nac, eta obra misericordiez-cuac.</i>
<i>G. Nola jaquiñen duzu cer errecibiyu bier duzun?</i>	G. Nola jakiñen dezu ze rezibittu ber dan?	<i>G. Nola jaquiñen dezu cer recibitu bear dan?</i>
<i>E. Jaquieterequin Eliceo zazpi sacramentu sandubec.</i>	E. Jakittieki Elize ama Santaan sakramentubek.	<i>E. Jaquiñarequin Eliza ama santaren sacramentubac.</i>

5. ETXARRIKO DOTRINAREN IRUZKIN-LABURPENA

Honaino, beraz, Etxarriko dotrinako lehen sei orrialdeetako hizkuntza gertaerarik aipagarrienak. Hemendik aurrerakoa, laburbildurik emango dut jarraian, baina hizkuntza arloak bereizi gabe, hots, orain arte aipatu ez diren gertaerak agertu ahala jasoko ditut:

- $z + z > z$ etxarrieraren burutzapena bada ere, dotrinan afrikatuaren alde neutralizatua agertzen da: *etzan jayo* (2966), *kontzebittu*, *Pontzio* (2960), *entzerratzen* (2961), *printzipalmente* (2963)...
- NN_I erako aditz laguntzailea *–ki–* errorik gabe agertzen da maiz: *conveni zaiguna* (2970), *eraguzten zayote* (2977), *cer izanen zayo*, *erraz barcatzen zayon* (2982), *barcatzen zayo*, *eguitia izanen zayo*, *acordatzan bazayo* (2983), *eguitia conveni zayote*, *emateco conveni bazayo* (2984).
- Eduki aditzaren forma sintetikotan, au diptongoa mantentzen du dotrinak: *norc dauca*, *arrazoyescua dauquien*, ... (2976). Etxarrieran diptongorik gabeko formak ditugu: *dakat*, *dakak/n*, *daka*, *dakau*, *dakazu*, *dakazubie*, *dakabie*, *nakan* (neukan), *giñuken* (geneukan)...
- Ahalerako Nor erako laguntzailean, berriz, ai diptongoa mantentzen da itxi gabe eta ez da hortzetakoaren bustidurarik gauzatzen: *daitique*, ... (2976). Etxarriko hizkeran *ne(i)tteke*, *e(i)tteke*, *de(i)tteke*, ... dira erabiltzen diren aditz formak.
- Aditzen pluraleko hirugarren pertsonaren ezaugarritzat *–te* erabiltzen da dotrinan zehar, eta ez *–bie*, beharko lukeen moduan: *eztute mereci* (2978), *escogitzen dutenac* (2988), *garbiya dutenak*, *Nai eztutenac*, *Gorrotiñik eztutenac* (2989).
- *–t*, singularreko lehen pertsonaren ezaugarria, ez da inoiz *–da–* bihurtzen etxarrieran, bai ordea dotrinan: *eguin dudan becatu* (2991).
- Objektu plurala duten NN_K erako aditz forma aferesidunak (*ttut*, *ttuk/n*, *ttu*, *ttuu*, *ttuzu*, *ttuzubie*, *ttubie* aditz formak erabiltzen dira gaur egun) ez dira ageri dotrinan: *eguiten dituen obra* (2978), *eguin dituen obra*, *eguin dituen falta* (2992).
- Pluraleko lehen eta bigarren graduko erakusleen sinkretismoa ez da gauzatzen: *auec* (2979), *auí* (2990). Etxarrieran eta lehen bi graduetan erakusle berberak erabiltzen dira, *oik* (hauek, horiek), *oiri* (hauei, horiei), *oindako* (hauendako, horiendako), ...
- Belare herskari ahoskabearen aldeko neutralizazioa ageri da ‘kendu’ aditzaren kasuan dotrina osoan zehar, etxarrieran ahostuna edo igurz-kari ahoskabearen alde egiten denean: *quentzeco aleguiña* (2974), *Ez quentzia* (2975). Etxarrieran: *gendul/jendu*.

- Galdetzaile gehienak –*r*-dunak ageri dira dotrinan, etxarrieran ia beti galtzen delarik dardarkaria (*nok, ze, zengati, zetako...*): *Norc dauka* (1976), *Eta cer gauza, Cergatic erraz* (1982), *Certaco da* (1983).
- *o > au* burutzapena (egungo etxarrieran *aungi, auntzi...*) ere ez da gauzatzen: *Ongui izanen* (1982), *Ongui diyozu* (1990).
- Lexikoari dagokionez, etxarrieran beste era batera erabiltzen diren zenbait hitz ageri dira: *iduiqui (urai)* (1981), *larru gorriyan (bilixkorriko)* (1977), *aunitz (asko)* (1973), *becosqui (kopeta), sorbalda (bizkerra)* (1963)...

5.1. Esteban Zabalaren itzulpena

Esaten nuen artikuluaaren hasieran badela dotrina honen beste bertsio edo eskuizkribu bat, ‘Traducción original de de Echarri-Aranaz por D. Esteban Zabala’ jartzen duena bere lehen orrialdean. Norbaitek ‘*Ynutil por su confusion y poca solidez*’ idatzi du bertan. Aztertu dudana testu berbera du, baina hala ere, soma daitezke zenbait aldaketa, eta hauek kontuan izanik, esan dezaket, maila urrian bada ere, zenbait kasutan hurbiltzen dela Etxarriko hizkerara, nahiz eta dotrinaren edizioa (BOE, Gipuzkera 5, Euskal Ikaskuntzen Insitututua, 1958) aurkezterakoan esaten den moduan, egia izan ‘*ez dagoela arau tinko eta beti mantenitzen denik ez batean eta ez bestean, txandaketak ugari direlarik*’:

- Ageri da, noiz behinka baino ez bada ere, *i* eta *u* ondoko bokal asimilazioa: *infernuetara (infarnubetara, bestean), gracie (graciya, bestean), glorie (gloriya), infernu (infarnu), dire (dira), garizimaco (garizumaco), guciei (guciyai)*...
- (*l, n, r*) ondoko iguzkariaren aldeko joera: *alcanzacia, onza (ontza), conciencia (contzientziya), indulgencia (indulgentsiya)*...
- Zenbait laburdura, lexema barruan nola sandhi-etan: *bela (berla, berehala), santuat (santu bat)*...
- Hirugarren pertsona pluraleko ezaugarria, *-bie: eztube (eztute)*...
- Eduki aditzaren formen monoptongaketa: *dazcanari (dauzcanari)*...
- *on*-ez bukaturiko maileguak: *dona (doya)*...
- *g*- hasierakoa, *-oa*- taldearekin: *guacera (oatzera)*...
- *ai > ei* diptongo itxiera: *nei (nai, nahi)*...

6. UHARTEKO DOTRINA: SAKANA ERDIALDEKO HIZKERAREKIKO KIDETASUNAK

Uharte-koan, aldiz, lehen esan dugun bezala, etengabe ageri dira bertako hizkeraren ezaugarriak, baina ez hori bakarrik, Etxarriko hizkerarekin bera- rekin ere antza nabaria du, urte askotan zehar bertakotzat (Etxarrikotzat esan nahi da) aurkeztua izan den dotrinak baino askoz ere gehiago, dudarik gabe. Zehazki ezagutu nahi dituenak, J.M. ARAKAMA-k egindako lana (Uharte- Arakilgo dotrina, ASJU XXVIII-2, 1994, 569-588) ikus dezake, eta guk hemen aipatu ezaugarri horietariko batzu soilik azalduko ditugu:

- hitz bukaerako –*u/-i* bokalen ondoko epentesien agerpen ia sistemati- koa (*bedicatube, araguiyaren, gaubien, becatube, condenatuben, infernu- be, etsaiye, viciyec...*).

- *-ea > -ie* bokal taldearen disimilazioa (*borondatie, gurie, amacie, viez, bier, lucien, viyocien, golpie...*).
- asimilazioak (*vediquecen, Elice, dire, moduten, damutasune, aunditasune, icaragarri bet, berri bet...*).
- diptongoen burutzapenak: *au > u, o > au* (*barutu, aungui...*).
- sinkopak (*bigarna, irugarna, bedracigarna, ontan, ortan...*).
- aferesiak (*tyu, zozu...*).
- */j/* txandaketa, behin bakarrik bada ere (*faten*).
- *ig- > iy-* bilakaera (*ityendetan*).
- */t/* hortzetako herskari ahoskabearen bustidura (*baityen, tyuenac, tyuen, cumplityuric...*).
- *-s* instrumentalean (*deyes, negarres, egunerusco...*).
- *n*-ren ondorengo igurzkariaren aldeko neutralizazioa (*pensatu, pensamentu, onza...*).
- */h/* antzinako aspirazioaren aztarna (*agoti, ogaceti...*).
- baitan partikularen erabilera norengan kasuan (*deseiyecen duenaren baitan, criadorearen baiyen...*).
- *arrec, arren, arrequi* bezalako erakusleak.
- NN_K erako aditz forma aferesidunak (*tyuenac, tyuen, ttu...*).
- *-i > Ø* sinkopa aditz partizipioetan (*etorco, etor cenien, icus duzu...*).
- erlatibo laburtuetako erakuntza, *-(r)ikiko* (*ofendityuriquico, emaniquico, azturiquico*).
- bait partikularen erabilera (*cein concebiyu baicen, ceiñetan erredimiyu baizuen...*).
- *cergati ... -n/Ø* kausazko egituraren erabilera (*cergati auena den, cergati auetan dagon, cergati auec hienen dire*)...

7. ARAKILGO SERMOIAK

Arakilgo sermoi hauek irakurri bezain laster, halako errotazismo aztarna-andana ikusirik (*erran, erraten, borz, verce, ainberce, berce, bercenaz...*), Baztan edo Zugarramurdi eta Urdazubiko hizkerak etorri zitzaizkidan burura berehala. Are gehiago inguru horietako beste ezaugarri fonetiko-fonologiko, morfologiko eta lexiko bereziak ere bazituela ikustean: *daduquen, aunicec, deus, auniz, asqui, ancinian, dacu, izigarriac, datzute, atariarat, elizarat, goaten, goan, yequi, gutien, yateco, conten, eri, zure graciaren escacera, bildur, amazat, corpuza, chipienarequin, yequiac, emaiten...*

Hala ere, berriro irakurri ondoren sermoietako hizkera nahiko nahasia agertzen dela ikus daiteke, gipuzkerako aditz formak eta beste ezaugarri batzuk ere ugari baitira: *dezue, degularic, guerala, degu, dezu, ceran, chimista, arrenzaco, osasunarenzaco, barrenean, degula, zeratenian, gueranean, cizayon, ongui, batetican, pensamenturican, orgatican, bigarren, dan (a + e > a)...*

Eta Satrustegik argitaraturiko artikuluaaren sarrera irakurri eta berehala jo nuen horrelako testigantzak erakusten dituzten hego-goi-nafarrerako lekukokak bilatzera, Arakilgo euskara euskalki horren barruan izan baita kokatua sailkapen guztietan. Eta Arakilgo hizkeraz gain, honen aldameneko Sakana erdialdeko hizkerarekin ere alderatu ditut. Eta gaineratu behar dut ugari izan direla aurkitu ditudan ezaugarriak, lapurterarenak, hego-goi-nafarrerarenak eta gipuzkerarenak ere bai, ondorengo lerrootan ikus daitekeen moduan.

7.1. Arakil eta Sakana erdialdeko hizkerekiko alderaketa

7.1.1. Ezaugarri fonetiko-fonologikoak

7.1.1.1. Asimilazio aurrerakaria. Asimilazio aurrerakariaren burutzapenak oso hedatuak daude Sakana erdialde osoan, eta baita ekialderagoko herrietan ere, hots, Irañeta eta Urritzolan behinik behin. Hala gertatzen da Etxarri, Lizarraga, Lakuntza eta Uharten sistematikoki, bai hitzaren barruan nola bukaeran (*egiye, zille, egune, izendu, anime, gustetu, billetu, pusketu...*); gauza bera hitzaren barruan edo bukaeran morfema plurala eransten zaionean Arbizu, Unanu, Dorrau eta Arruazun (*egiya baina egiyek, zilla/zillek, eguna/egunek, izendu, animal/animek, gustetu, billetu...*); Irañetan ere bai sistematikoki Erizkizundi Irukoitzaren emaitzak kontuan izaten baditugu (*egiye, zille, zazpiñe, litzeke, izen(du), inder, eskube, aite...*); eta azkenik, Sakanaren ekialdeko muturrean dagoen Urritzolan ere bai, ‘Nafarroako Euskara’¹²⁰ CD-ROM-ean entzun daitekeen moduan (*aitte, maize, makinek, izendu, pusketzeko, Afriken, destinetu, billetzeko, bakuitze...*).

Bada, sermoietan ere ugari dira asimilazio aurrerakariaren aztarnak: *guciec* (a3, a5, a23...), *anime* (a9, a14, a21, a27, a39...), *mille* (a15), *aundie* (a20), *isusie* (a21), *Mariequin* (a24), *memorie* (a30), *entendimentue* (a31), *gracie* (a33, a37...), *desgracie* (a34, a106...), *diche* (a50), *vicie* (a58), *descansue* (a82), *liceque* (a97), *miserie* (a111), *aine* (a139), *miseriordie* (a147), *paciencie* (a167), *glorie* (a168), *izen* (c487)... Asko dira, beraz, asimilaturiko burutzapenak, baina batzutan asimilatu gabeak ere ageri dira, batez ere ‘izan’ aditzari dagokionean: *izanen* (a97, a155), *hizaten* (b336), *izate-ra* (c343), *izatea* (c486)...

7.1.1.2. Asimilazio atzerakaria. Asko ez badira ere, jaso ditut asimilazio atzerakariaren aztarnak sermoietan, eta burutzapen hauexek, Sakana erdialde osoan ditugu hedaturik: *idugui* (a147), *idugui* (a147), *invidie* (a78), *bil-dur* (a97)...

7.1.1.3. a > au diptongazioa. Bi hitz baino ez ditut jaso hiru sermoietan, baina biak behin eta berriro agertzen dira: *aunicec* (a3), *auniz* (a42, b179...), *aundien* (a64), *aundiagoa* (a65)... Sakana erdialdearen kasuan, bigarrena baino ez da erabiltzen, baina Arakilen biak dira ezagunak, eta lapurteran biak ere bai.

7.1.1.4. a + e > a bilakabidea. Ergoiena eta Etxarrin gertatzen den bilakabidea dugu hauxe, eta sermoietan ere aurkitu ditut horrelakoak: *dan* (a22, a75, a88, a119, b182, b270, c345), *dala* (a37), *danian* (a164). Eta analogiaz ere: *zan* (a12, b229).

7.1.1.5. -a organikoaren galera. Berriro ere Sakana erdialde osoan bezala, ‘gauza’ hitzari dagokionez bederen: *gauz* (a6, a81), *eliz* (c340).

7.1.1.6. Aferesia. Sakana erdialdea, Arakil (Irizarrek¹²¹ jasotakoen arabera) eta orokorrean Nafarroa osoko NN_k erako aditz forma zenbait bezalakoak

¹²⁰ Mikel MELERO, Matias MUJICA (Nafarroako Euskara, Nafarroako euskalkiak multimedia bidez aurkezturik, Nafarroako Gobernua).

¹²¹ 1992, Bilbo, Euskaltzaindia.

- ageri dira sermoietan, lehen silaba edo bokala falta zaielarik: *zazue* (a11, a147), *zazu* (147), *tuzue* (b220).
- 7.1.1.7. /h/-ren testigantza. Eta behin baino ez bada ere, agertzen da Sakana erdialdeko hizkeran bezala antzinako /h/-ren lekukotasuna: *agotic* (b310).
- 7.1.1.8. k/g txandaketa. ‘Kendu’ aditzaren kasuan, ez da Sakana erdialdean belare herskari ahoskabedun burutzapenik erabiltzen, eta lehenengo bi sermoietan ere, horrela ageri da: *guentuco* (a97), *guenduco* (b220), *guen-dua* (b310).
- 7.1.1.9. Errotazismoa. Ez da Sakana erdialde osoan errotazismoaren burutzapenik ageri, baina bai Uharte-Irañetatik ekialdera (*ortzegun* eta *ortzilere* jaso zituen Echaidek¹²² Irañetan eta *ortzilarre* Uharten; *esan/erran* jaso zituen, bestalde, aipatu ikerlariak 1989an Murginduetan; nik neuk ere jaso dut horrelako burutzapen bat Uharten, *ortots*, baina hauxe izan da bakarra, beste burutzapenak galdetu baditut ere), eta hiru sermoietan barra-barra ageri dira errotazismoaren burutzapenak, baina hauek hurrengo puntuan landuko ditugu, hego-goï-nafarrerarekin alderatzen ditudanean.
- 7.1.2. *Ezaugarri morfologikoak eta lexikoaren ingurukoak*
- 7.1.2.1. Sozietibo kasuko morfemaren bukaerako sudurkariaren galera. Sakana erdialde osoan bezala, sozietiboan bukaerako -n galdu egiten da kasu batean baino ez bada ere: *batequi* (a109).
- 7.1.2.2. Instrumentalaren kasu marka -s da, hots, hortzobietako igurzari ahoskabearen ordeiz bizkarhobietakoa erabiltzen da hiru sermoietan, Sakana erdialdea, Arakil eta Nafarroako hizkera gehienetan bezala (Nafarroako euskara, Urritzola: *bi illebetes*, *iru illebetes*, *illebeteates*, *illete terdis*, *zorris*, *goizes*): *consequiceas* (a50), *gozos* (a75), *graciescoan* (a117), *animas* (a126, a147), *medios* (a154), *compasiones* (b235), *urtes* (b251), *millaldis* (c345), *ustes* (c369)... Lapurteran ere oso erabilia da, Sararen inguruan behintzat: *arceko partes*, *eskribatuas*, *frantzeseas*, *etorris geos*, *eskuaras*...
- 7.1.2.3. arren eta honen moduko erakusleen erabilera. Hau ere Sakana erdialdea eta Arakilez gain, Nafarroako hizkera gehienetako burutzapena dugu, eta maiz agertzen da sermoietan: *arren* (a46, a49, a69, a95, b223, b259, b300, b305, b309, c359), *arretatic* (c419), *arrenzaco* (c349).
- 7.1.2.4. Destinatio kasuko atzizkia -tzako dugu sermoietan eta -tzat berriz prolatiboan. Sakana erdialdean eta Arakilen (horrela agertzen da Urritzolako grabaketan) -dako eta -tako ditugu, Nafarroako hizkera gehienetan bezala. Hala ere, destinatioaren kasuan bederen, badirudi gertuago geratzen dela Sakanakotik. Hauexek dira sermoietako burutzapenak: *osusunarenzaco* (b225), *arrenzaco* (c349), *onenzaco* (c554), *amazat* (c375, c432, c470).
- 7.1.2.5. -en morfemaz buruturiko formak agertzen dira behin eta berriro sermoietan etorkizuneko aspektua adierazi nahi denean, ia Nafarroa osoa eta lapurteran bezala, Sakana erdialdea eta Arakilgo hizkeren kasuak barne direlarik: *izanen* (a97, a155), *emanen* (b239, b242), *eranzunen* (b280).

¹²² 1984.

- 7.1.2.6. Aditz formei dagokienez, esan daiteke hiru sermoietan agertzen diren gehienak, gipuzkeraren kutsukoak direla, baina beste batzuk hego-goi-nafarrerakoen modukoak, eta azken bederatziak Baztan aldekoak eta baita lapurteraren kutsukoak ere, hurrengo azalpenetan ikus dezakegun moduan: *dezu* (a149, a152), *dezue* (a7, a117, a118, a119), *degu* (a62, a78), *degularic* (a24), *gueran* (a16), *guerala* (a46), *ceran* (a160), *zeratenian* (b319), *gueranean* (b336); *cere* (c366), *tuzue* (b220), *dazute* (b226, b322), *dacu* (b171), *dazut* (b242), *cinuten* (b257), *ciñuten* (b258), *ciñuan* (c385), *daduquen* (a2), *ceducan* (c469), *zeducan* (c471). Eta behin baino ez bada ere, agertzen da aditz-oina disimilaturik, *emaiten* (c511), lapurterako beste hainbat kasutan bezala (*hitz-eman du joaitea*, EDH, 304; *ezituk ni bezin asto izain*, (EDH, 311).
- 7.1.2.7. Zuek pertsonaren ezaugarria *-zte* da sermoietako hainbat aditz formetan (*zadazte* a22, *zaizaztela* c385), eta antzekoak ageri dira Irizarrek¹²³ Urritzolan jasotako formetan (*deezte*, *duzte*, *diuzte*, *ttuzte*, *diezte*, *diozte*, *diguzte*...). Sakana erdialdean, aldiz, *-zub(i)e* dugu kasu gehienetan.
- 7.1.2.8. Bestalde, lapurterako formak dira *daduka* (EDH, 288), *zedukan*, *dadukan* (EDH, 298), *zinuen*, *zinuten* (EDH, 295), *dautzut* (dizut), *dautzu* (dizu), *dautzute* (dizute)... eta antza handiegia nabari zaie aurreko azken hirurekin.
- 7.1.2.9. Gutxi badira ere, jaso ditut sermoietan Sakana erdialdean erabiltzen diren zenbait hitz: *artio* (a16), *guce* (a3, a5...), *bildur* (a97), *leitu* (a57), *macurra* (b229), *maiz* (b286), *obequi* (a3). Askoz gehiago jaso ditut, Arakildik hasi eta Nafarroako ipar-ekialderuntz eginez, lapurteraren eremuan bereziki, erabiltzen direnak: *auniz* (a90), *erran* (a20), *deus* (a27), *borz* (a30), *asqui* (a150), *verce* (a159), *izigarriac* (b190), *yequi* (b244), *anciñian* (b259), *conten* (b300), *gutien* (b261), *chipienarequin* (c435), *goan* (b232, b233). Azken aditz hau, ‘joan’, soilik lapurteran (Zugarramurdi eta Urdazubin ere bai, beraz) erabiltzen da, eta *artio* zein *obeki* edo *bildur* bera ere, ikus daitezke Sarako testu batean (EDH, 310-312). Eta azkenik, bada kasu bat gutxienez, Sakana, Arakil eta hego-goi-nafarreratik aldentzen dena, gipuzkerara edo lapurterara (*ximista*), berriro, hurbiltzeko lexi-koari dagokion neurrian: *chimista* (a165).

7.2. Arakilgo sermoiak eta hego goi-nafarreraren arteko alderaketa

Ezagunak ditugu dagoeneko sermoiek erakusten dizkiguten hainbat eta hainbat ezaugarri fonetiko-fonologiko, morfologiko eta lexikoaren arloetakoak, Sakana erdialdeko hizkerarekin alderatzen nituenean ikus ahal izan dugun moduan. Baina horietako gehienak ez dira soilik aipatu hizkeraren ezaugarriak, eta hego-goi-nafarrerako testuetan maiz ageri zaizkigu, beste esparru batzuetako hizkeretako ezaugarriekin batera. Eta hauetaz guztietaz arduratuko naiz, hain zuzen, hurrengo lerrootan.

7.2.1. Ezaugarri fonetiko-fonologikoak

- 7.2.1.1. Asimilazio aurrerakaria. Ikusi ditugu aurreko atalean sermoietako burutzapenak (*guciec*, *anime*, *mille*, *aundie*, *isusie*, *Mariequin*, *memorie*,

¹²³ 1992, Euskaltzaindia, Bilbo.

gracie...), eta orain hego-goi-nafarrerako burutzapen ugari jasoko ditugu hemen: *izerrac*, *sue*, *illerguie*, *arguie*, *illune* (Oltza eta Goñin)¹²⁴, *aite*, *borondate Sandue* (Makirriaingo katexima)¹²⁵, *glorie*, *desgracietue* (Muzkiko sermoietan)¹²⁶, *anime*, *Jaune* (Utergako katexima)¹²⁷.

7.2.1.2. Asimilazio atzerakaria, edo hasierako e-ren hersketa. Arakilgo sermoietakoen (*idugui*, *bildur*, *invidie*) antzekoak ageri dira hego-goi-nafarreran: *icheti*, *irugui* (Utergako kateximan, Arbizu, Lakuntza eta Arruazun bezala lehen burutzapenari dagokionez), *iguzquie* (Oltza eta Goñiko 'Le Cantique des trois enfants'-en), *iruqui* (Elkano eta Garesen), *idugui* (Goñiko sermoietan).

7.2.1.3. *h/* fonemaren aztarna erakusten duten burutzapenen artean, *agotic* (*b310*) ikus daiteke Arakilgo bigarren sermoian, eta horrelako burutzapenak ugari dira Sakana erdialdean eta baita Erronkari, Zaraitzu eta Aezkoan. Eta hego-goi-nafarrerari dagokionez, horrelakoak jaso dituzte 'Euskal dialektologiaren hastepenak' (196) liburuan: *ago* (aho), *egun* (ahun).

7.2.1.4. Errotazismoa. Ugari dira, bai Arakilgo sermoietan (*erran*, *erraten*, *borz*, *verce*, *ainberce*, *bercenaz...*), nola hego-goi-nafarrerako testuetan jaso daitezkeen burutzapenak: *raten* (Utergako kateximan), *bertze*, *erran* (Elkano, Gares, Oltza eta Goñin Bonaparteren zerrendetan), *bortz*, *borz* (Moutard-ek Iragin), *ortzegun* (Ollo, Nabaz, Iragi, Osteriz, Arrieta eta Oroz-Betelun Erizkizundi Irukoitzan ageri denez)... Baina askoz ere mai-zago agertzen dira lapurteran horrelako burutzapenak: *erran*, *bertze*, *bortz*, *ortzilara*, *ortzegun...*

7.2.1.5. Belare herskari ahoskabearen aldeko burutzapena behin gutxienez ematen da sermoietan (*corpuz*, *a80*), eta gauza bera aurki daiteke Utergako kateximan.

7.2.1.6. Sabaiko igurzkarri ahostunaren alde gertatzen dira burutzapenik gehienak, bai Arakilgo sermoietan (*yaten b224*, *yequi*, *yequicen b243*, *yarriric c363*, *yendeac b255*), bai hego-goi-nafarrerako zenbait testuetan: *yaiki*, *yokatu*, *yan*, *yeici*, *yauci* (Iragi); *yan*, *yas*, *yostaketa* (Lintzoainen).

7.2.1.7. Sinkopa. Ez da ematen ez Arakilgo sermoietan, ez Elkano eta Utergako testuetan ere, zenbatzaile ordinalai dagokienez bederen: *laurgarren* (Elkanoko Lizarraga), *vigarren* (Utergako katexima).

7.2.1.8. Aferesia. Aipatu ditut aurreko atalean horrelako burutzapenik aipagarrienak, eta hauek ere ohikoak ditugu Goñin esate baterako: *etzazule*, *zazule*, *etzazquizule*, *intzezule* (EDH, 249).

7.2.2. Ezaugarri morfologiko, sintaktiko eta lexikoak

7.2.2.1. Oso hedatua agertzen da hego-goi-nafarreran¹²⁸ sozietibo kasuko morfemaren bukaerako sudurkariaren galera, Arakilgo sermoietako zenbait burutzapenen antzera: *eneki*, *zureki*, *gizoneki*, *gizonareki*, *gizonaki* ...

¹²⁴ PAGOLA, Rosa Miren et alii (Euskalki literarioak, 1992, 117).

¹²⁵ Díez de Ulzurrun, Pedro (El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828, Euskera v, 1960, 377-403).

¹²⁶ MARTÍNEZ MORENTIN (Sermoiak, F.L.V. 15, 1973, 369-390).

¹²⁷ ONDARRA, Francisco (Catecismo del siglo XVIII en vascuence de Uterga, F.L.V. 35-36, 1973).

¹²⁸ Euskal dialektologiaren hastapenak, 1987, 203, 211).

- 7.2.2.2. Instrumentalaren kasuan, berriz, -s morfema hartzen du bizkarho-bietakoaren orde: *biotces* ('Le cantique des trois enfants' Elkanok, Gares, Oltza eta Goñi), *lurres-lurrras* (EDH, 212), *ustes*, *carricas carrica* (Muzkizko katexima), *guizonas*, *leguesco* (Uterga), *esneas*, *chindilas* (Elkanok, Gares), *ures*, *gaues* (Ollo, EI), *gauas* (Iragi, EI).
- 7.2.2.3. Destinatioan, -rendako morfema erabiltzen da Sakana erdialdean eta hego-goi-nafarrerako testuetan, baina ez da horrelako burutzapenik ageri Arakilgo sermoietan, -tzako (*osasunarenzaco*, *arrenzaco*, *onenzaco*) baizik.
- 7.2.2.4. Prolatiboari dagokionez, Arakilgo sermoiek mendebaldeko hizkeren eredua (lapurterarena ere bai) jarraitzen dute, -tzat (*amazat*, c375, c432, c470) morfema erabiliz, Sakana erdialdea eta hego-goi-nafarreran -tako erabiltzen delarik.
- 7.2.2.5. Adlatibo kasuko burutzapenak lagundu zidaten sermoien hasierako irakurketan, lapurteraren ingurura lerratzen testu hauetako hizkera, -rat morfema agertzen baita bi aldiz gutxienez testu hauetan: *atariarat* (b230), *elizarat* (b231). Hala ere, *Donostiarat* du idatzirik Elkanoko Lizarragak (EDH, 226), eta lan bereko orrialde berean ondorengoak aipatzen dira: *arat*, *karreterarat*.
- 7.2.2.6. Euskal Herriko erdiguneko hizkeren antzera (lapurteraren¹²⁹ eremua ere bai), baina baita Muzkizko kateximan (*doloveriquen*) bezala, ageri zaizkigu horrelako partitiboko burutzapenak sermoietan: *deusican* (b230), *batetican* (c450), *pensamenturican* (c456), *orgatican* (c491).
- 7.2.2.7. -one¹³⁰ bukaeradun maileguak berean mantentzen dira hiru sermoietan, lapurteraren antzera, Zugarramurdiko testuetan ikus daitekeen moduan: *tentacioneac* (b184), *salvacionea* (b185), *compasiones* (b235), *habitatione* (c363), *religione* (c342)... Hego-goi-nafarreran -one > -io izan da bilakabidea, eta Sakana erdialdean, aldiz, *one* > -io > -iuela > -iyuela (i + V > i y V: *mendiyela*, *erriyela*): *tentaziyuela*, *salbaziyuela*, *konpasiyuela*, *abitaziyuela*, *reliziyuela*...
- 7.2.2.8. Etorkizuneko aditz formetan -en erabiltzen dela ikusi dugu aurreko atalean, eta horrelako burutzapenak erabiltzen ditu Elkanoko Lizarragak ere: *izanen* (EDH, 251).
- 7.2.2.9. Lapurterako testua bailitz, hara non ageri zaigun objektua genitiboan Arakilgo bigarren sermoien bukaera aldera (*zure graciaren escacera*, b325), baina egitura hau ez da ezezaguna Uterga, Makirriain, Goñi eta Elkanoko testuetan: *onen juzgucera*, *anime justoen rescatacera*, *gracia baten escatzera*, *ogian jatea* (EDH, 248).
- 7.2.2.10. Denborazko esaldietako -(e)larik atzizkia ageri da kasu batean gutxienik Arakilgo sermoietan (*degularic*, b197), eta morfema hauxe ikus

¹²⁹ ZUAZO, Koldo (1998, F.L.V. 78, 198): "(5) -(r)ikan, ... tankerako aldaerak L-n eta NB-n badi-ra..."

¹³⁰ Euskaltzaindiaren arauak, 1994, 35: "Euskarak latinetik eta latin-hizkuntzetatik harturiko maileguen artean -tione atzizkiak axola berezia du, (...) ...; -zio gipuzkeraz, goi-nafarreraz, eta Aezkoa eta Zaraitzuko hizkeretan, eta -zione Iparraldeko euskalkietan, Baztanen (baita ere -zio, Echeniquek bederen) eta Erronkarin. Azken hogeita bost urteetan euskara batuaren eraginez horietako bi aldaera dira ia erabat gailendu direnak: -zio Hegoaldean eta -zione Iparraldean. (Euskaltzaindiak, Bilbon, 1994ko azaroaren 25ean onartua).

daiteke Muzkiz kateximan (*munduontan vicicelaric*) eta Elkanoko Lizarragarengan (*elducirelaic, nindegolaic*). Lapurteran ere oso erabilia da. 7.2.2.11. Eta azkenik, lexikoaren atalera iritsiz, ikus daiteke hego-goi-nafarreran ezagunak diren hainbat hitz erabiltzen dituela sermoien egileak, hala nola: *deus* (Elkano, Oltza, Gares, Goñi), *guti* (Lintzoain), *conten* (Muzkiz), *eri* (Uterga). Eta guztiak, beste behin, lapurteran erabiliak.

7.3. Ondorioak

Oso zaila da sermoietako hizkeraren gainean hipotesiren bat luzatzea, ikusita hauei darien ezaugarri aniztasun eta kopuru handia, baina hauek pilatzen edo metatzen hasiko bagina, besteen gainetik lapurterarenak gailenduko liratekeela ikusiko genuke (errotazismoa sistematikoki; lexikoan *deus, anitz, aski, antzinean, eri, bildur, izigarri, tximista, goan, conten, guti, ttipi, yeki...*; zenbait aditz-forma: *daduquen, dacu, dazut, cinuten, ciñuten, dazute, ciñuan, ceducan, zeducan...*; beste zenbait ezaugarri morfologiko zein sintaxi mailako: *deusican, amazat, elizarat, degularic, zure graciaren escacera...*), hori bai, ahaztu gabe horietako asko ere hego-goi-nafarrerako testuetan maiz agertzen zaizkigula eta, era berean, Arakilgo hizkera euskalki horretakoa izanik, logikoa da horrelako zenbait ezaugarriekin ere agertzea. Hala ere, hauek ez zaizkit nahikoak iruditzen sermoiak arakileran idatzita daudela esateko. Gainera Zugarramurdiko zenbait testu¹³¹ aztertuz, ezaugarri beretsuak (guztiak Arakilgo sermoietan ageri zaizkigunak) aurkitu ditut: *-rat* morfema kasu adlatiboan (*ibiltzerat, anciñerat...*), */j/* fonema sabaikariaren aldeko burutzapenak (*yotcen, yoac, yarzen, yarrita...*), asimilazio atzerakaria (*iduquitzen, bildur...*), *-en -t(z)era* moduko egiturak (*Yaungoicuaren icustera, equen irabaztera...*), NNN erako aditz formak (*dacu, dazcun, dacun...*), *-larik* morfema (*ciotelaric, delaric...*), *-one* bukaeradun maileguak (*satisfaccionea, absolucione...*), *gueren* izenordea, lexikoa (*goan, erran, berze, guti, irri, eri, icigarriac, anitz...*). Eta horrela ikusirik azterketaren ondorioa, ondorengo hipotesia menturatzera ausartu naiz: sermoilaria jatorriz Zugarramurdi edo Urdazubikoa izan zitekeen, eta Arakilen edo hego-goi-nafarreraren eremuan apaiz lanetan izanik, bertako bizilagunentzat prestaturiko sermoiak genituzke, igorlearen eta hartzaileen hizkerara egokiturik. Hortik Satrustegi jaunak¹³² aipatzen duen aditz laguntzailearen formatako bikoiztasun orekatua (*duzul/dezu, duzul/dezue, dugul/degu, garel/gera, den/dan, ziren/ziran...*), eta honetaz gain, asimilazio aurrerakariaren burutzapen sistematikoak, *arren* erakuslearen erabilera, *a + e > a* moduko burutzapenak, eta *ea > ie* disimilazioak ere hor ditugu. Beste kontu bat litzateke zehaztea zergatik agertu diren Arruazun sermoi hauek.

BIBLIOGRAFIA

ARAKAMA, Josemari: *Uharte-Arakilgo dotrina*, ASJU-ren gehigarriak, 28-2 zb., 1994.
DEUSTUKO UNIBERTSITATEA: *Bonaparte ondareko eskuizkribuak*, Gipuzkera 5, 1993, 2957-2993; Iparraldeko Goi-Nafarrera 2, 1995, 600-633).

¹³¹ SATRUSTEGI, J.M.: *Textos dialectales de documentos religiosos vascos: 1. Lesaca. 2. Zugarramurdi*, FL.V. 48, 1986.

¹³² 1999, FL.V. 81, 344-345.

- DIEZ DE ULZURRUN, Pedro: *El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828*, Euskera v, 1960, 377-403.
- ERDOZIA, Jose Luis: *Bitoriano Huiziren "Manual de Gramática Bascongada"*, FLV 82, 523-533. 1999.
- ERDOZIA, Jose Luis: *Erizkizundi Irukoitzea Sakana erdialdean*, FLV 83, 53-72. 2000.
- GAMINDE, Iñaki: *Aditz Etikoa*, AEK, 1984.
- *Aditza: Ipar Goi Nafarreraz*, UEU, 1985.
- HUALDE, J.I.: *Basque Phonology*, 1991.
- INZA, Dámaso: *Napa'roko aditz-laguntzalea zuketazko esakeran*, Euskera II-III, 1920-1921.
- IRIZAR, Pedro: *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano*, Euskaltzaindia, 1991.
- *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional*, G.N. y Euskaltzaindia, 1992.
- KARASATORRE, R; ERDOZIA, J.L.; ULAIAR, E.: *Etxarri-Aranatzko euskara eta Arañaz Elkarteko hiztegia*, Altaffaylla, 1991.
- KARASATORRE, Rafael: *Barranca-Burunda*, 1993.
- MITXELENA, Koldo: *Fonética Histórica Vasca*, ASJU-ren gehigarriak, 1985.
- MARTINEZ MORENTIN: *Sermoiak*, F.L.V. 15, 1973, 369-390.
- MELERO, M.; MUGICA, M.: *Nafarroako euskara*, CD-ROM, 1997.
- NAFARROAKO GOBERNUA: *Nafarroako euskaldunen mintzoak I-II*, Euskalerria Irratia, 1990.
- ONDARRA, Francisco: *Catecismo del siglo XVIII en vascuence de Uterga*, F.L.V. 35-36, 1973).
- OÑEDERRA, L.: *Euskal Fonologia. Palatalizazio asimilazioa eta hots sinbolismoa*, EHU, 1990.
- PAGOLA, Rosa Miren et alii : *Euskalki literarioak*, 1992.
- SATRUSTEGI, J.M.: *Arakil aldeko euskara*, F.L.V. 81, 343-358, 1999.
- SATRUSTEGI, J.M.: *Textos dialectales de documentos religiosos vascos*, F.L.V. 48, 1986, 289-314.
- UEU: *Euskal dialektologiaren hastapenak*, 1987 (EDH).
- URQUIJO, J. de: *Cartas escritas por L.L. Bonaparte a algunos de sus colaboradores*, RIEV II, 1908-1910.
- ZUAZO, Koldo: *Burundako hizkera*, ASJU, 28, 297-364, 1994.
- *Euskalkiak gaur*, F.L.V. 78, 191-234, 1998.

LABURPENEA.

1869an, Bonaparte Printzeak euskara zortzi euskalki eta hogeitabost azpieuskalkitan sailkatu zuen, eta sailkapen hori gauzatzeko orduan, garrantzi handia izan zuten bere laguntzaileek hizkera desberdinetan moldatu edo itzuli zizkioten dotrinek. Eta horien artean, Sakana erdialdeko bi herrietako hizkeretara itzulitako bi ditugu: Uharte-Arakilgoa eta Etxarri-Aranazkoa. Eta horietan agertutako ezaugarrien arabera, bi herrietako hizkerak erreferentziatzat hartu zituen, Uharte-Arakilgoa Ipar Goi-Nafarreraren barruko Arakilgo azpieuskalkikoa, eta Etxarrikoa Gipuzkeraren barruko Nafarroako azpieuskalkikoa, Burundakoarekin batera. Lehenak, Uhartekoak, ondo islatzen du herri horretako eta inguruko hizkera, baina bigarrenak, aldiz, ez du horrelakorik egiten, sarritan bertako hizkerako ezaugarriez ahaztu eta gipuzkerarenak erakusten dituelarik. Eta hauxe erakutsi nahi du, hain zuzen, Etxarriko dotrinari buruzko artikulua honek. Bestalde, Satrustegi euskaltzainak duela gutxi argitaratu dituen Sakana erdialdearen aldamenen dagoen Arakil haraneko sermoien azterketa dialektologikoa ere burutzen da artikuluen bukaeran.

RESUMEN.

En el año 1869, el Príncipe Bonaparte publicó un cuadro del euskara, clasificándolo en ocho dialectos y veinticinco subdialectos. En dicha clasificación tuvieron gran importancia las doctrinas traducidas a diferentes hablas, que le fueron enviadas por sus colaboradores, y entre dichas traducciones se encuentran las de Uharte-Arakil y Etxarri-Aranatz, que se convirtieron en puntos de referencia: del subdialecto de Arakil, dentro del dialecto Alto-Navarro Septentrional la primera; del subdialecto navarro, dentro del dialecto Guipuzcoano la segunda, junto con la Burunda. La primera doctrina, la de

Uharte, refleja correctamente el habla de dicha localidad, así como la de sus alrededores; pero no así la segunda, puesto que con frecuencia evita u olvida las particularidades del habla local para en su lugar servirse de formas guipuzcoanas. En la parte final del artículo se analizan los sermones del vecino valle de Araquil, publicados recientemente por D. José María Satrustegi.

RÉSUMÉ

En 1869, le prince Bonaparte publia un tableau de l'euskara, en le classifiant en huit dialectes et vingt-cinq sous dialectes. Dans cette classification eurent une grande importance les doctrines traduites en différents parlés, qui lui furent envoyées par ses collaborateurs, et parmi ces traductions se trouvent celles de Uharte-Arakil et d'Etxarri-Aranatz, qui se convertirent en points de référence: la première du sous dialecte d'Arakil, comprise dans le dialecte Haut Navarrais Septentrional; la seconde du sous dialecte navarrais, comprise dans le dialecte du Guipuzcoa avec la Burunda. La première doctrine, celle de Uharte, reflète correctement le parlé de cette localité ainsi que celui de ses alentours; mais pas la seconde, car elle évite ou oublie fréquemment les particularités du parlé local pour se servir à sa place de formes du Guipuzcoa. En fin d'article, sont analysés les sermons de la vallée voisine d'Araquil, récemment publiés par D. José María Satrustegi.

ABSTRACT

In 1869, Prince Bonaparte published a map of Euskara which classified it into eight dialects and twenty-five sub-dialects. Of great significance to this classification were the doctrines translated into different spoken languages sent to him by his assistants. Among these translations are ones from Uharte-Arakil and Etxarri-Aranatz. These then became reference points: the former for the Arakil sub-dialect, part of the Northern High-Navarran dialect; the latter, together with the Burunda doctrine, for the Navarran sub-dialect of the Guipuzcoan dialect. The first doctrine, from Uharte, is an accurate reflection of spoken language from the village and its surrounding area. The second, however, is not, often avoiding or ignoring the particularities of local speech in favour of Guipuzcoan forms. The final part of the study looks into the sermons from the neighbouring Araquil valley recently published by José María Satrustegi.